



JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Marie Enhörning

Sambor i Norden

En komparativ studie av sambors rättsliga ställning
i Sverige, Norge och Danmark

Examensarbete
20 poäng

Handledare
Universitetslektor Eva Ryrstedt

Familjerätt

HT - 05

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRKORTNINGAR	2
1 INLEDNING	3
1.1 Syfte, frågeställning och avgränsning	4
1.2 Metod och Material	4
1.3 Disposition	4
2 SVERIGE	6
2.1 Historik och bakgrund till 2003 års Sambolag	6
2.2 Sambor i förarbeten	7
2.3 2003 års sambolag	8
2.3.1 Definitioner	9
2.3.1.1 Begreppet sambo	9
2.3.1.2 Vilken egendom omfattas av sambolagen	10
2.3.2 Avtal mellan sambor	12
2.3.3 Samägande	13
2.3.4 Egendomsfördelning vid separation	15
2.3.4.1 När skall bodelning ske	15
2.3.4.2 Den gemensamma bostaden	17
2.3.5 Egendomsfördelning vid dödsfall	18
2.3.5.1 Lilla basbeloppsregeln	19
2.3.5.2 Testamente	20
3 NORGE	22
3.1 Kort historik	22
3.2 Sambor i förarbeten	23
3.3 Sambor i norsk rätt	24
3.3.1 Hushållsgemenskap	25
3.3.2 Avtal mellan sambor	26
3.3.3 Samägande	27
3.3.4 Egendomsfördelning vid separation	28
3.3.4.1 Gemensam bostad och bohag	28
3.3.4.1.1 Husmorsdomen	29
3.3.4.2 Vederlag	29
3.3.5 Egendomsfördelning vid dödsfall	30
3.3.5.1 Testamente	31
3.3.5.2 Gemensam bostad och bohag	31
3.3.5.3 Vederlag	32

4	DANMARK	33
4.1	Kort historik	33
4.2	Sambor i förarbeten	33
4.3	Sambor i dansk rätt	35
4.3.1	Avtal mellan sambor	35
4.3.2	Samägande	36
4.3.3	Egendomsfördelning vid separation	38
4.3.3.1	Den gemensamma bostaden	38
4.3.3.2	Gottgörelse/Kompensation	39
4.3.4	Egendomsfördelning vid dödsfall	40
4.3.4.1	Testamente	41
4.3.4.2	Den gemensamma bostaden	42
5	ANALYS	43
5.1	Komparation	43
5.2	Avslutande kommentarer	46
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	50

Sammanfattning

Bakgrunden till denna sammanställning är några utredningar och artiklar som publicerades under våren år 2005. I dessa framfördes ganska allvarlig kritik mot den sambolagen som trätt ikraft 2003. Kritiken som framfördes var främst att sambolagen skapar en falsk trygghet, och att många har dålig kunskap om vad sambolagen innebär.

I detta arbete har jag valt att utgå ifrån den svenska sambolagen, och tittat närmre på dess regleringar och verkningar. Sambolagen är tänkt att fungera som en sorts skyddsnät då förhållanden tar slut, och skall särskilt skydda den svagare parten i förhållanden mot alltför negativa konsekvenser av ett uppbrott. Sambolagen ger även visst skydd vid dödsfall, och ger efterlevande part vissa rättigheter gentemot den avlidnes arvingar.

I Norge och Danmark har ett annat tillvägagångssätt valts när det gäller regleringar på området för ogifta samboende par. I Norge ger lagen om hushållsgemenskap sambor ett visst skydd. Den omfattar inte enbart samboende ogifta par utan även andra som sammanbor av olika anledningar, men den reglerar betydligt färre situationer än den svenska lagen. Däremot har praxis utvecklats för sambor, som täcker betydligt fler områden än lagen. Det är även på praxis de regler som gäller för sambor i Danmark baseras. I Danmark har lagstiftaren valt att inte införa någon lagstiftning över huvud taget för sambor, utan lämnar det upp till var och en att avtala om sina inbördes förpliktelser.

I min analys gör jag en komparation av de tre ländernas regleringar för sambor samt besvarar de frågeställningar som redovisas i inledningen. Slutsatserna är, i korta drag, att den svenska sambolagen visserligen är ett bra initiativ ur skyddssynpunkt för den enskilda, men att denna missuppfattats att omfatta mer än den verkligen gör. För att skapa större rättssäkerhet för de samboende paren är den tvåårsgräns som finns i de norska och danska lagarna för när lagarna skall vinna tillämpning, att föredra framför att tillämpa sambolagen från samboförhållandets första dag.

Förkortningar

ABL	Andelsboligforeningsloven, lovbekendtgørelse nr. 652/2001 (Danmark)
AFTL	Aftaleloven, lovbekendtgørelse nr. 781/1996 (Danmark)
AL	Arveloven, lovbekendtgørelse nr. 727/ (Danmark)
al.	Lov om arv m.m. av 3. mars 1972 nr. 5 (Norge)
HD	Högsta domstolen
HusfskL	Husstandsfellesskapsloven
LL	Lejeloven, lovbekendtgørelse nr. 347/2001 (Danmark)
NJA	Nytt juridiskt arkiv
NOU	Norges offentlige utredninger
Ot.prp.	Odelstingsproposisjon (Norge)
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken
Rt.	Norsk Retstidene
SamboL	Sambolagen
SOU	Statens offentliga utredningar
St.meld.	Stortingsmelding (Norge)
Tfr	Tidsskrift for Rettsvitenskap (Norge)
UfR	Ugeskrift for Retsvæsen (Danmark)
ÄB	Ärvdabalken
ÄktB	Äktenskapsbalken

1 Inledning

Vårt samhälle är i ständig förändring. Vi kan se det på den fortgående industrialiseringen och effektiviseringen av samhället. Vi ser det på de demografiska förändringarna, men kanske allra mest märks det på familjens område. Förr i tiden var äktenskapet det heligaste av förbund som enbart skulle brytas när den ena maken dog, eller om det fanns andra särskilt starka skäl. Men i Sverige idag följer skilsmässostatistiken en ständigt uppåtgående kurva, en hög andel av dem som ingår äktenskap skiljer sig, och bildar många gånger nya familjer med nya partners. Men allt fler är också de som väljer att inte gifta sig alls. Från 1980-talet har antalet samboende ogifta par i Sverige stigit från en femtedel till närmre en tredjedel idag.¹ Par väljer allt oftare att bo ihop, men av en eller annan anledning utan att ingå äktenskap. Vissa ser också samboendet som en sorts prova-på äktenskap för att kunna avgöra hur pass väl de trivs ihop, och sedan ta det stora steget och gifta sig. Även i Norge och Danmark har andelen par som väljer att bo tillsammans utan att ingå äktenskap ökat markant under de senaste åren.

År 2003 infördes i Sverige den nya sambolagen. Reglerna fanns i princip redan sedan den första sambolagen infördes år 1987, men lagstiftaren ansåg att lagen i vissa hänseenden behövde ändras och kompletteras. Bland annat behövdes tydligare definitioner av när ens förhållande ansågs utgöra samboende enligt sambolagen. Även homosexuella sambor, för vilka regleringar tidigare funnits i en separat lag, skulle nu omfattas av sambolagen.² Men trots att vi har en ny lag är osäkerheten stor, och flera rapporter ger vid handen att sambolagen ger oss en falsk trygghet, och inte alls det stöd som den var tänkt att ge. Ett exempel på en sådan rapport är Länsförsäkringars rapport *Sambolagen – oäkta trygghet!* i vilken författarna Adolphson och Hedmark kräver bättre regler för sambor enär dagens sambolagstiftning innehåller brister och otydligheter som uppkommer vid tillämpning och tolkning av lagen. Den får många gånger oönskade konsekvenser för att sambor inte riktigt vet vad som skyddas av lagen och inte. Kunskapen om sambolagens innehåll, anser Adolphson och Hedmark, är mycket liten.

I Norge och Danmark har lagstiftaren valt andra vägar att gå vad gäller ogifta samboende. I Norge finns husstandsfellesskapsloven, som ger sambor ett visst skydd vad gäller bostad och bohag, men denna lag är betydligt snävare än den svenska sambolagen. I Danmark finns regleringar som rör rättsförhållandet mellan ogifta sambor i en rad olika lagar, där finns ingen lag som gäller särskilt för sambor.

¹ Jfr SCB:s årsbok från 2005, tabell 90 och 91.

² Prop. 2002/03:80 s. 25 f.

1.1 Syfte, frågeställning och avgränsning

Syftet med detta arbete är dels att skaffa en djupare kunskap om vad sambolagen egentligen innebär, vem som skyddas och i vilka situationer. Syftet är också att genom att komparera den svenska lagen med de regleringar som gäller i Norge och Danmark få en större förståelse för de olika val av lagstiftning som gjorts i de nordiska länderna och varför. Vilka olika sätt har Sverige, Norge och Danmark valt att reglera sambors rättsliga situation på? Hur ter sig den svenska sambolagstiftningen i jämförelse med regleringarna på området i Norge och Danmark? I vilket av länderna kan rättssäkerheten för den enskilda sägas vara bäst? Och med all kunskap om de nordiska regleringarna i bagaget, vilket land kan anses ha lyckats bäst med regleringar för sambor?

Jag kommer att utgå ifrån den svenska sambolagen i min uppsats, och behandla de delar i de norska och danska regleringar och praxis som berör samma områden som sambolagen. De norska och danska reglerna utöver detta kommer inte behandlas, då det är sambolagen som är utgångspunkten för min framställning. Jag kommer även att titta på hur samägande uppstår i de olika länderna och vilka konsekvenser detta får för samboende ogifta par.

1.2 Metod och Material

Jag har beträffande redovisningen av gällande rätt i Sverige, Norge och Danmark använt mig av rättsdogmatisk metod. Den litteratur jag använt mig av är främst lagförarbeten, lagtext samt doktrin på området.

Jag har i min analys utgått från en komparativ metod och försökt besvara mina frågeställningar genom att jämföra de olika ländernas regleringar, eller brist på regleringar, och bakgrunden till de olika val lagstiftarna gjort i de olika länderna.

1.3 Disposition

Jag kommer i uppsatsen redogöra för varje land för sig. Först redovisas de regler jag i uppsatsen utgår ifrån, nämligen de svenska. Därefter följer en framställning av regleringarna på området i Norge och till sist de danska regleringarna.

För varje land kommer jag först att redogöra kort för samboregleringarnas historik. Sedan redogörs för gällande rätt i vardera landet, med utgångspunkt i de svenska reglerna. För varje land kommer också att redogöras för de diskussioner som förekommit i lagstiftningsarbetena på området.

Till sist följer en analys, i vilken länderna kommer att kompareras utifrån deras regleringar för sambor och bakgrunden till dem, samt frågeställningarna jag formulerat besvaras.

2 Sverige

2.1 Historik och bakgrund till 2003 års Sambolag

I vårt kristna samhälle har tidigare äktenskapet setts som den enda möjligheten att bilda familj. Men allteftersom samhället förändrats och utvecklats har även de sätt vi bildar familj på ändrats. Sedan 1960-talet har andelen samboende par som ej ingått äktenskap ökat och uppgår idag till ungefär en tredjedel av alla sammanboende par.³

Redan år 1969 togs de första stegen för att införa en lagstiftning för dem som levde tillsammans utan att ingå äktenskap, eftersom dessa blivit allt fler sedan 1900-talets början. Då fick familjelagsakskunniga i uppdrag att utföra en undersökning av den familjerättsliga lagstiftningen. Denna utredning resulterade i SOU 1972:41, med ett förslag om att införa en lag om ogifta sammanboendes gemensamma bostad. I dess framställning av kärnfamiljen framhölls det att det var likgiltigt om par gift sig eller ej, såvida förhållandet fullgjorde de familjefunktioner som räknades upp, t ex fritids-, skydds-, ekonomisk och känslomässig funktion.⁴ Lagstiftning skulle vidare inte privilegiera en samlevnadsform framför en annan, utan vara till för att lösa praktiska problem som uppkommer vid samlevnad.⁵ Lag (1973 s. 651) om ogifta samboendes gemensamma hem infördes till följd av dessa arbeten och gav en rätt för sambo att överta bostad från den andra parten, efter en behovsprövning, då förhållandet upphörde. Lagen var emellertid begränsad då den inte gav rätt till någon värdemässig fördelning av egendomen.

År 1987 infördes lagen (1987:232) om sambors gemensamma hem. Denna lag gav sambor även rätt till en värdemässig delning av bostad och bohag som förvärvats för parternas gemensamma bruk. Denna lag omfattade endast ogift man och ogift kvinna som bodde tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden.⁶ År 1987 infördes även lag (1987:813) om homosexuella sambor, i vilken fanns en uppräkningslista av de tillfällen då sambolagen skulle tillämpas även på homosexuella sambor.

Sambolagen från 1987 kom till för att ge vägledning om hur viss egendom som sammanflätats under förhållandets fortgång skulle delas mellan parterna. Den egendom som avsågs var den gemensamma bostaden och det gemensamma bohaget. Lagstiftaren menade att det, utöver gemensam bostad och bohag, inte fanns något praktiskt behov av att lagstifta kring sambornas inbördes förhållanden, förutom genom ett visst

³ Adolphson/Hedmark s. 3.

⁴ SOU 1972:41 s. 62 ff.

⁵ SOU 1972:41 s. 91.

⁶ 1 § Lag 1987:232 om sambors gemensamma hem, samt Prop. 1986/87:1 s. 98 ff.

efterlevandeskydd.⁷ Lagen innehöll bestämmelser om bodelning vid ett samboförhållandes upphörande, ena partens rätt att överta en bostad som inte ingått i bodelningen, om vissa inskränkningar i förfoganderätten över det gemensamma hemmet, samt vissa regler om rättegång vid tvist. Den främsta avsikten med lagen var att bereda den svagare parten ett slags minimiskydd.⁸ Lagen upphävdes dock i och med införandet av 2003 års sambolag (SamboL).

2.2 Sambor i förarbeten

Frågan om vilka regler som skall finnas för sambors inbördes förhållanden har diskuterats främst i två förarbeten, nämligen propositionerna från 1986 och 2002.⁹

Redan inför 1973 års lag om ogifta samboende hade frågan tagits upp huruvida ogifta sambors inbördes relationer över huvud skulle regleras i lag. Det ansågs viktigt att bevara äktenskapet som den naturliga och normala formen för samlevnad, och lagstiftaren var väldigt försiktig med att införa ett så kallat andra klassens äktenskap genom att införa regler för ogifta sambor. Dock var det ett faktum att allt fler par valde att sambo utan att ingå äktenskap, varför lagstiftaren också kände sig tvungen att se över även detta område.¹⁰

Inför 1987 års sambolag konstaterade lagstiftaren att det i samboförhållanden sker en faktisk sammanflätning av parternas ekonomi när de bygger upp gemensamt hem och hushåll. Trots att sambor själva genom avtal kunde skapa det skydd som de själva ansåg behövdes, ansåg lagstiftaren att det borde finnas regler som syftade till att lösa de praktiska problem som kunde uppstå om förhållandet skulle ta slut. Det konstaterades att avtal förekom i ganska liten utsträckning, och att parterna först vid förhållandets slut blev medvetna om behovet av regler rörande deras mellanhavanden. De regler som infördes skulle dock vara begränsade till sådana situationer då lagregler kunde anses praktiskt oundgängliga, det vill säga upplösningen av det gemensamma hemmet, och inte röra några andra frågor än dessa.¹¹

Frågan om andra sammanboende parter förhållanden skulle regleras, än de som sammanbodde i äktenskapsliknande förhållanden, togs i förarbetet upp, men avfärdades med att konstatera att vuxna människor som bor ihop själva torde kunna lösa de frågor som uppkommer om de flyttar isär. Inte heller troddes något skydd för en svagare part i sådana situationer behövas.¹²

⁷ Prop. 1986/87:1 s. 99 f.

⁸ Prop. 1986/87:1 s. 98 ff.

⁹ Prop. 1986/87:1 samt Prop. 2002/03:80.

¹⁰ LU 1973:20 s. 74 f.

¹¹ Prop. 1986/87:1 s. 99.

¹² Prop. 1986/87:1 s. 99 f.

Inför 2003 års Sambolag diskuterades igen vilka regler som behövdes på området för att bäst skydda den svagare parten och ge en rättvis fördelning vid separation. Eftersom antalet par som sambor utan att ingå äktenskap blivit allt fler var frågan om sambolagen borde utvidgas till att även täcka andra områden än 1987 års lag. I förarbetena till 2003 års sambolag diskuterades det om den egendom som omfattas av lagen skulle utvidgas. Det som främst diskuterades var om motordrivna fordon skulle omfattas. Många av remissinstanserna ansåg att det fanns klara risker med att låta lagen omfatta även motordrivna fordon, till exempel bilar och båtar, då dessa även används på fritiden, och en gränsdragningsproblematik lätt skulle kunna uppstå kring detta, och även en osäkerhet för samborna om en sådan regels effekt. Det ansågs emellertid att sambolagen inte skulle få likna äktenskapslagstiftningen i alltför stor utsträckning, eftersom sambor, till skillnad från gifta, inte har gjort en särskilt uttrycklig önskan eller viljeförklaring om att särskilda rättsregler skall bli tillämpliga på dem, utöver att de flyttat ihop.¹³

Enligt regeringen har sambor idag allt större ekonomisk och personlig självständighet, och det är inte längre givet vem som skulle vara den svagare parten i förhållandet. Okunskapen om sambolagens innebörd och dess konsekvenser för ens egen relation är fortfarande utbredd, och många sambor är inte fullt ut medvetna om, eller beredda på hur lagen kan komma att påverka dem. Därför ansågs det att försiktighet borde tillämpas vid utvidgning av lagens tillämpningsområde, och snarare lämna vissa saker upp till var och en att avtala om.¹⁴

Lagstiftaren framhöll åter igen i propositionen till 2003 års sambolag att riksdagen flera gånger understrukt att äktenskapet och partnerskapet är institutioner som är överlägsna alla andra samlevnadsformer i fråga om personlig trygghet och juridisk stabilitet.¹⁵

2.3 2003 års sambolag

Sambolagen från 2003 består i huvudsak av reglerna från 1987 års lag om sambors gemensamma hem. Den nya sambolagen kom till då lagstiftaren ansåg att det behövdes förtydliganden av vissa av lagens definitioner. Lagen behövde dessutom utvidgas något för att ge den svagare parten det godtagbara skydd den var avsedd att ge, exempelvis infördes lilla basbeloppsregeln vilken ger efterlevande sambo rätt till visst arv efter avliden sambo. I lagen togs även in en möjlighet för sambor att avtala om att viss egendom skall hållas utanför en framtida bodelning.¹⁶

¹³ Prop. 2002/03:80 s. 25.

¹⁴ Prop. 2002/03:80 s. 32.

¹⁵ Prop. 2002/03:80 s. 25.

¹⁶ Prop. 2002/03:80 s. 24 ff.

Numera omfattar lagen även homosexuella sambor, vars rättsliga mellanhavanden tidigare fanns reglerade i lagen (1987:232) om homosexuella parförhållanden. Denna tidigare utformning av reglering för homosexuella sambor ansåg lagstiftaren hade uppenbara brister i tydlighet och överskådlighet, samt att det saknades anledning att ha en särskild lag för homosexuella sambor.¹⁷

2.3.1 Definitioner

2.3.1.1 Begreppet sambo

I sambolagens 1 § definieras sambor som ”två personer som stadigvarande bor tillsammans i ett parförhållande och har gemensamt hushåll”. Sambolagens allmänna definition avser att omfatta såväl hetero- som homosexuella parförhållanden. För att sambolagen skall vara tillämplig krävs det att samlevnaden inte är av alltför kortvarig art, och normalt anses såväl sexuellt samliv som gemensam bostad, hushåll och ekonomi ingå.¹⁸ Sambolagen omfattar inte sådana fall då till exempel helsyskon bor tillsammans, inte heller omfattas kompisar som sammanbor, eller dylika sammanboenden.

Vid prövningen av om samboförhållande föreligger skall en helhetsbedömning av situationen göras. Det finns emellertid vissa faktorer som kan leda till presumtioner för att samboende föreligger. Exempelvis presumeras parterna vara sambor om de har gemensamma barn, eller om de har samma folkbokföringsadress.¹⁹ Om någon part, alternativt en avliden sambos arvingar eller universella testamentstagare, menar att ett samboförhållande inte föreligger har denna bevisbördan för detta, om en presumtion för samboende grundad på en för paret gemensam folkbokföringsadress föreligger.²⁰ Det finns en del faktorer som kan verka som presumtioner för att ett samboförhållande i lagens mening föreligger. Det faktum att parterna har gemensamma barn, eller har folkbokfört sig på samma adress talar för att ett samboförhållande föreligger. Likaså avtal mellan parterna, inbördes testamenten och gemensamma bankkonton talar för en sådan presumtion.²¹ I NJA 1994 s. 256 drog HD slutsatsen att ett samboförhållande skulle anses föreligga, trots att mannen i förhållandet hade kvar sin egen lägenhet och var folkbokförd på den adressen. Framförallt det faktum att paret haft ett gemensamt barn, men även att de delat på hushållskostnaderna pekade på att deras förhållande omfattades av sambolagen.

¹⁷ Prop. 2002/03:80 s. 26.

¹⁸ Prop. 2002/03:80 s. 27, samt s. 33 f.

¹⁹ NJA 1994 s. 256 samt Prop. 1986/87:80 s. 252 f.

²⁰ Ryrstedt 1998 s. 278 f. samt s. 286 samt Tottie s. 594.

²¹ Agell s. 244.

Parternas uttryckliga vilja att bli betraktade som sambor i lagens mening kan, enligt lagrådet, vara utslagsgivande för att ett samboförhållande skall anses föreligga, oavsett förhållandets varaktighet.²² En tumregel annars, gällande förhållandets varaktighet, är att samboendet bör ha varat under en period av minst sex månader för att omfattas av sambolagen. Kortare tid kan emellertid också vara tillräcklig om andra omständigheter pekar på att parterna varit sambor, exempelvis inbördes testamenten.²³ Om ena parten dör kan kortare tid än sex månaders samlevnad också anses tillräckligt för att samboende skall anses föreligga, exempelvis om det tydligt framgår att parterna åsyftat ett varaktigt förhållande, men att det, på grund av dödsfallet, inte varat under någon längre tid.²⁴

Sambolagens 2 § räknar upp situationer då ett samboförhållande skall anses ha upphört. Första stycket ger att förhållandet skall anses ha upphört om någon av dem, eller båda ingår äktenskap, om samborna flyttar isär eller om någon av dem avlider. Paragrafens andra stycke räknar upp tre ytterligare fall då förhållandet skall anses ha upphört, trots att parterna fortfarande bor tillsammans, och förhållandet inte har upphört på grund av att de ingått äktenskap med varandra. Dessa tre situationer anses, enligt lagstiftaren, vara en tillräckligt synbar manifestation för utomstående att förhållandet skall anses upphört. Förhållandet skall alltså enligt andra stycket anses ha upphört om en sambo antingen har ansökt om förordnande av bodelningsförrättare, eller ansökt om rätten att få bo kvar i den gemensamma bostaden till dess bodelning har förrättats, eller om sambo väckt talan om övertagande av bostad enligt lagens 22 §.²⁵

2.3.1.2 Vilken egendom omfattas av sambolagen

Enligt sambolagens 3 § utgörs samboegendom av den bostad och det bohag som införskaffats för gemensamt bruk, dock finns undantag i lagens 4 § och 5 §. Egendom som endera sambon fått genom arv, testamente eller gåva med föreskrift att egendomen skall vara sambons enskilda utgör inte samboegendom. Egendom som trätt istället för sådant arv, testamente eller sådan gåva utgör inte heller samboegendom.²⁶

Den bostad som omfattas av sambolagen kan, enligt 5 §, vara antingen fast egendom, byggnad, hyresrätt eller bostadsrätt. Dock krävs det att bostaden skall användas som parets gemensamma hem och innehas huvudsakligen för detta ändamål. Om en bostad förvärvats före samlevnaden, men under denna bytts ut mot annan är den nya bostaden att anses som införskaffad för gemensamt bruk och skall ingå i bodelningen.

²² Prop. 1986/87:1 s. 368.

²³ Prop 1986/87:1 s. 253.

²⁴ Ryrstedt 1998 s. 290 f. med hänvisning till Walin, G, *Kommentar till Ärvdabalken* del II, 1993, s. 282.

²⁵ Prop. 2002/03:80 s. 29.

²⁶ 4 § SamboL.

Sambors gemensamma bohag utgörs, enligt sambolagens 6 §, av möbler, hushållsmaskiner och annat inre lösöre som införskaffats för gemensamt bruk. Sådant bohag som används uteslutande för ena partens bruk omfattas inte av lagen.

Egendom som förvärvats innan samlevnaden inletts omfattas normalt inte av lagstiftningen. Dock sades det i propositionen 1986/87:1 att om egendomen införskaffats i nära anslutning till samlevnaden kan den ändå anses vara införskaffad för gemensamt bruk och därmed omfattas av lagreglerna. I synnerhet kan förvärv anses vara för gemensamt bruk om båda parter varit delaktiga i valet av bohaget eller bostaden och även bidragit till betalningen. I dessa fall skall, enligt förarbetena, avsikten med köpet ifråga försöka utrönas. Detsamma gäller om en bostad införskaffats av ena parten kort innan samboendet inletts, och båda parter därefter har bott där tillsammans.²⁷ För sådan egendom som förvärvats innan samboförhållandet inletts åligger det den som påstår att egendomen är införskaffad för gemensamt bruk, att också påvisa detta.²⁸

En bostad som förvärvats efter att samboförhållandet inletts, och bohag som förvärvats till en sådan bostad presumeras vara införskaffad för parets gemensamma bruk.²⁹

Sambolagens 7 § föreskriver att egendom som främst används till fritidsändamål inte omfattas av reglerna om gemensam bostad och bohag. I propositionen till 2003 års sambolag förekom diskussioner kring huruvida den egendom som omfattas av lagen skulle utvidgas, främst till att omfatta även motordrivet fordon. Detta förslag avslogs dock, dels eftersom en sådan bestämmelse inte skulle stärka det skydd lagen är tänkt att ge den svagare parten i förhållandet, men även för att sambor i allmänhet har dålig kännedom om vad sambolagen innebär för deras förhållande, och således inte är beredda på dess konsekvenser.³⁰

Sambolagen föreskriver vidare vissa rådighetsinskränkningar avseende den gemensamma bostaden. Enligt sambolagens 23 § får sambo ej utan den andre sambons samtycke avhända sig, hyra ut, eller på annat sätt med nyttjanderätt upplåta den gemensamma bostaden. En sambo får ej heller låta inteckna eller pantsätta den gemensamma bostaden utan samtycke. Ett eventuellt samtycke skall lämnas skriftligen. Undantagsfall är dock om det inte finns någon möjlighet att inhämta samtycke, eller om så ej kan ske inom rimlig tid.

²⁷ Prop. 1986/87:1 s. 257.

²⁸ Prop. 1986/87:1 s. 104, se även Tottie s. 603.

²⁹ Tottie s. 603.

³⁰ Prop. 2002/03:80 s. 31 f.

2.3.2 Avtal mellan sambor

I sambolagens 9 § stadgas det att sambor, såväl som blivande sambor, kan avtala om att bodelning inte skall äga rum vid en eventuell separation, eller att viss egendom inte skall ingå i bodelningen. Genom nytt avtal är det därefter möjligt att ändra vad som överenskommits i det första avtalet. Avtalet skall enligt paragrafens 2st. upprättas skriftligen och undertecknas av samborna, eller de blivande samborna.

Om ett villkor i avtalet är oskäligt med hänsyn till avtalets innehåll, omständigheterna vid avtalets tillkomst, senare inträffade förhållanden eller omständigheterna i övrigt, kan det jämkas eller lämnas utan avseende vid bodelningen enligt paragrafens tredje stycke.

Rättsläget när det gäller vilka rättsverkningar som kan åstadkommas genom avtal mellan sambor är, trots nämnda paragraf, tämligen oklart. Av diskussionerna i rättsfallet NJA 1985 s. 172 angående vilka villkor som är möjliga att föreskriva i ett samboavtal synes framgå att sambor inte med giltig verkan kan avtala att samma regler fullt ut skall gälla mellan dem som mellan äkta makar.³¹

Parterna hade i det aktuella avtalet föreskrivit att deras egendom vid eventuell separation skulle delas i två lika delar och att därvid, giftermålsbalkens regler, äktenskapsbalkens föregångare, om giftorättsgods skulle gälla. HD återförvisade fallet till tingsrätten då talan gällde fastställande av ett avtalsvillkors giltighet, HD menade att förutsättningarna för en fastställelsetalan inte förelåg.³² Frågan om avtalsvillkorets giltighet diskuterades dock. HD menade att det inte finns något skäl att ifrågasätta hänvisningen till giftermålsbalken såvida det inte stred mot allmänna förmögenhetsrättsliga principer. Dock menade HD att det i giftermålsbalken fanns flera bestämmelser som talade för att en hälftindelning inte skulle ske, varför avtalstextens två föreskrifter skulle vara inbördes oförenliga.³³

Agell hävdar att HD:s uttalanden kan tolkas dels som att samboavtal inte generellt kan ge tillämpning av samma regler som för äkta makar, men samtidigt att avtalen genom tolkning kan anses innefatta förmögenhetsrättsliga avtalsvillkor, som är giltiga.³⁴ Rättsfallet är dock svårtolkat, och har inte bidragit till någon väsentligen klarare bild av rättsläget.

Samboavtal som inte gäller familjerättsligt reglerade förhållanden skall tolkas utifrån förmögenhetsrättslig synvinkel. Detta kan leda till komplikationer för parterna. Om samborna har för avsikt att överföra

³¹ Agell s. 238 samt Ryrstedt 1998 s. 301.

³² Jfr RB 13 kap 2 §: ”huruvida visst rättsförhållande består eller icke består”.

³³ NJA 1985 s. 172.

³⁴ Agell s. 238.

egendom från den ena till den andra, men endast vid dödsfall, kan detta inte ske genom ett samboavtal, utan testamente måste då skrivas.³⁵

Sambolagens 22 § är tvingande och kan inte under några förutsättningar avtalas bort. Paragrafen ger ena parten rätt att överta den gemensamma bostaden från den andra parten under vissa föreskrivna förhållanden, och gäller alltså oavsett vad parterna avtalat.

2.3.3 Samägande

Frågor rörande samägande uppkommer trots tillkomsten av sambolagen. Främst gäller dessa frågor sådan egendom som normalt inte omfattas av sambolagen, till exempel fritidshus, eller då sambolagen inte gäller på grund av att den avtalats bort.

Huvudregeln för sambor, liksom för andra personer, är att var och en äger den egendom de själv förvärvat i sitt eget namn med medel som han eller hon disponerar, och svarar för sina skulder. När det gäller makar och sambor blir det emellertid svårare att avgöra vem av parterna som äger vad, eftersom såväl samboskap som äktenskap medför en särskild ekonomisk gemenskap.³⁶

Samma principer om samäganderätt har tillämpats såväl för gifta som för sambor. Samäganderätten omfattar generellt sett, när det gäller sambor, bara sådan egendom som annars omfattas av sambolagen, det vill säga gemensam bostad och gemensamt bohag. För övrig egendom tillämpas allmänna förmögenhetsrättsliga regler om förvärv av egendom.³⁷ Rättsfallet NJA 1992 s. 163, för vilket skall redogöras närmre nedan, ger emellertid uttryck för att även egendom som inte är samboegendom kan samägas av sambor, framförallt då båda parter tillskjutit medel för anskaffandet. Men egendom kan anses vara samägd även om den inte utan vidare kan förutsättas vara förvärvad för gemensamt bruk, beroende av i vems intresse förvärvet gjorts eller om det gjorts i bådars intresse.

Uppkomsten av samäganderätt finns inte reglerad i lag, utan bygger på praxis. Den kan vara såväl öppen som dold. Den öppna samäganderätten kan i de enklaste fallen uppstå genom att samborna gemensamt bidrar till ett köp. Samäganderätten är då allmänt iakttagbar och öppet redovisad, till exempel genom att båda parters namn står på en köpehandling. Öppen samäganderätt kan även uppstå genom att makarna gemensamt tilldelas en gåva.³⁸

³⁵ Agell s. 238.

³⁶ Jfr NJA 1992 s. 163, NJA 1983 s. 550 samt Ryrstedt 2000 s. 378.

³⁷ Agell s. 235 f.

³⁸ Prop. 1986/87:1 s. 58 f. jfr även Ryrstedt 1998 s. 62 f.

När det gäller den dolda samäganderätten intar den gemensamma bostaden och det gemensamma bohaget en särställning. På 1980-talet kom flera rättsfall som pekade på omständigheter som kunde leda till dold samäganderätt. Fyra rekvisit kunde, enligt Agell, utläsas ur rättsfallen. Det första rekvisitet var att en av samborna skulle ha köpt egendomen i sitt namn, men för makarnas gemensamma bruk. Det andra var att den andra sambon skulle ha möjliggjort, eller underlättat köpet genom ett ekonomiskt tillskott med syfte att bli samägare till egendomen. Det tredje rekvisitet var att den formelle ägaren också skulle ha insett, eller bort inse syftet med detta ekonomiska tillskott. Det fjärde rekvisitet var att en gemensam partsvilja härigenom kunde utläsas att egendomen skulle vara samägd. Enligt Agell torde samma förutsättningar kunna tillämpas på köp av lös egendom, trots att de analyserade rättsfallen gällt fast egendom.³⁹

HD fick i rättsfallet NJA 1992 s. 163 anledning att ta ställning till frågan om en fritidsbåt som införskaffats under samboförhållandet kunde anses vara samägd. Enligt HD skulle frågan om lös egendom förvärvats med samäganderätt, lösas enligt allmänna förmögenhetsrättsliga principer för förvärv av egendom. Dock måste parternas nära personliga och ekonomiska gemenskap i egenskap av sambor beaktas. Det avgörande skulle vara vem som tillskjutit medel för införskaffandet, men detta borde ej bedömas alltför formellt. Hänsyn kunde även tas till parternas ekonomiska förhållanden i övrigt. Om båda parter hade förvärvsinkomster och den ena sambon stod för löpande utgifter, och den andre stod för inköp av kapitalvaror borde en sådan uppdelning inte vara avgörande för vem som skulle anses ha bekostat inköpet. I sådana fall skulle egendomen anses vara samägd, förutsatt att den införskaffats för gemensamt bruk. HD sade vidare att i den mån som förvärvet varit beroende av den andre sambons arbetsinsatser, borde värdet av detta även tillerkännas denne. Avgörande för äganderätten är förhållandena vid tiden för förvärvet, och om inte arbetsinsatsen kan anses vara en förutsättning för förvärvet, eller åtminstone kunnat förutses, kan inte arbetsinsatsen tillgodoräknas som samägande. Omständigheter inträffade efter själva förvärvet kan dock tolkas som bevis om parternas inställning vid förvärvsögonblicket. HD fann dock med hänsyn till omständigheterna i fallet i övrigt, framförallt att båten införskaffats väsentligen för mannens eget bruk och att hänsyn vid bedömningen av äganderätten främst skulle tas till förhållandena vid tidpunkten för förvärvet, att fritidsbåten ägdes av mannen ensam, och alltså inte med samäganderätt.

Enligt 1 § Lag (1904:48 s.1) om samäganderätt skall makarnas eller sambornas andel i den samägda egendomen vara hälften vardera, om inte annat kan fastställas. Annat än hälftindelning kan vara svårt att bevisa, framförallt med tanke på att lång tid kan ha passerat sedan tidpunkten för förvärvet.⁴⁰

³⁹ NJA 1980 s. 705, NJA 1981 s. 693, NJA 1982 s. 589, Ryrstedt 1998 s. 66 ff. samt Agell s. 69 ff.

⁴⁰ Teleman s. 39.

Reglerna om samäganderätt sätter inte reglerna om en sambos rätt att överta egendom vid separation ur spel, eftersom dessa regler avser en sambos rätt att överta något som den andra sambon äger. Vid separation upphör samäganderätt att gälla genom att endera sambon tilldelas egendomen genom bodelning, förutsatt att det rör sig om egendom som kan omfattas av bodelningen. Fallor egendomen utanför sambolagens tillämpningsområde används allmänna förmögenhetsrättsliga principer för att upplösa samägandet.⁴¹

2.3.4 Egendomsfördelning vid separation

Som tidigare nämnts anger sambolagens 2 § sex olika fall då ett samboförhållande anses ha upphört. När ett samboförhållande har upphört skall bodelning ske, men endast på begäran av endera part.⁴² Den egendom som omfattas av bodelningen är den egendom som enligt sambolagen är de samboendes gemensamma bostad och bohag. Eftersom det är den gemensamma egendomen som skall delas vid bodelningen är det intressant att fastställa när samboförhållandet inleddes likväl som när det upphört. Denna fråga har diskuterats ovan men trots att vissa riktlinjer finns, lämnas frågan i stort att lösas i rättstillämpningen.⁴³

Huvudprincipen vid delning mellan sambor är likadelning av den egendom som omfattas av sambolagen, efter avdrag för skulder. Skulle bodelningens utfall bli oskäligt mot den ena parten kan han eller hon få hjälp av jämningsreglerna i 15 § SamboL. Enligt denna paragraf skall hänsyn särskilt tas till förhållandets längd, men också till parternas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt vid bedömningen av omfattningen av egendom som skall lämnas till den andra parten. Om dessa hänsyn visar på att delningen blivit oskälig skall den bättre bemedlade sambon få behålla mer av sin egendom.⁴⁴

Liksom för makar innefattar sambolagens bodelning såväl andelsberäkning som lottläggning av sambornas egendom. Vid beräkning av parts andel skall avdrag för skulder göras för de skulder vardera parten hade då förhållandet upphörde. Skulderna skall i första hand avräknas på den egendom som skulden är hänförlig till. Den egendom som återstår efter avdrag för skulder läggs samman och värdet skall därefter delas lika mellan parterna. Bodelningsförrättare kan utses för det fall att parterna ej kommer överens.⁴⁵ Se vidare om lottläggningen nedan.⁴⁶

2.3.4.1 När skall bodelning ske

⁴¹ Ryrstedt 1998 s. 60 f.

⁴² 8 § SamboL.

⁴³ Tottie s. 600 f. Jfr även ovan 2.3.1.1.

⁴⁴ Agell s. 257.

⁴⁵ 12-17 §§ SamboL, 26 § SamboL, 17 kap. ÄktB. samt Agell s. 256 f.

⁴⁶ 2.3.4.2. och 2.3.5.

I sambolagens 8 § stadgas att bodelning skall ske då ett samboförhållande upphört på annat sätt än genom att parterna ingår äktenskap med varandra, om endera parten begär det. Den egendom som genom bodelning fördelas mellan parterna är den gemensamma bostaden och det gemensamma bohaget, med utgångspunkt i egendomsförhållandet vid samboförhållandets upphörande.

Rätten att begära bodelning och rätten att överta bostad och bohag gäller till förmån för båda parter, men endast till förmån för den efterlevande sambon vid dödsfall, och inte den avlidnes arvingar.⁴⁷ Om sambor genom avtal kommit överens om att bodelning avseende deras egendom inte skall göras, har sambo ej heller möjlighet att begära bodelning. Ett sådant avtal kan dock ändras under förhållandets bestånd genom att nytt avtal skrivs.⁴⁸

Stadgandet i 8 § innebär att parterna kan vara överens om hur deras egendom skall fördelas mellan dem, och då finns inget krav på att en formlig bodelning skall genomföras. Om bodelning ej genomförs kan part emellertid inte mot tredje man åberopa att ett sakrättsligt skyddat familjerättsligt förvärv gjorts av sådan egendom som innan samboförhållandets upphörande tillhört den andra parten. Förvärvet kan dock vara skyddat av allmänna civilrättsliga regler.⁴⁹

Det finns idag ingen möjlighet för sambor att förrätta en bodelning under samboförhållandets bestånd. Anledningen till att lagstiftaren valde att inte införa en sådan regel i den nya sambolagen var att lagen skall utgöra ett minimiskydd för den svagare parten om förhållandet tar slut, och familjerättsligt grundade förmögenhetsöverföringar under samboförhållandet skall inte ingå i en sådan lag. Däremot finns möjlighet att skriva s.k. föravtal enligt sambolagens 10 §, i vilken stadgas att samborna inför ett omedelbart förestående upphörande av samboförhållandet kan avtala om den kommande bodelningen eller om annat som har samband med denna. Enligt förarbetena finns denna möjlighet att skriva föravtal då parterna är överens om att förhållandet är slut, men de inte omedelbart flyttat isär av olika anledningar. Villkor i föravtal kan dock, liksom i samboavtal jämkas eller lämnas utan avseende vid bodelningen om de anses oskäligen.⁵⁰

I 2003 års sambolag infördes tidsfrister för begärande om bodelning. För begäran om bodelning under sambornas livstid gäller en tidsfrist på ett år efter den dag då samboförhållandet tog slut. När samboförhållanden upphör genom dödsfall gäller att begäran skall framställas senast då bouppteckning förrättats.⁵¹ Enligt propositionen infördes dessa regler för att öka förutsebarheten för samborna. Då tidsfristen löpt ut har nämligen sambo

⁴⁷ 18 § SamboL, jfr nedan 2.3.5.

⁴⁸ 8 § 1 st. SamboL, samt Agell s. 253.

⁴⁹ Prop 1986/87:1 s. 258, se även Tottie s. 604 f.

⁵⁰ Prop. 2002/03:80 s. 34. Jfr ovan 2.3.2.

⁵¹ 8 § 2 st. SamboL.

förlorat sin rätt att begära bodelning. Att tidsfristen blev så lång som ett år för bodelning under sambornas livstid berodde på att lagstiftaren ville undvika stötande resultat genom att sätta tidsgränsen alltför snävt.⁵²

2.3.4.2 Den gemensamma bostaden

När ett samboförhållande upphör skall lottläggning ske av den egendom som omfattats av bodelningen, i relation till vardera sambons andel. Om detta finns föreskrivet i 16-17 §§ SamboL. Paragraferna bygger på äktenskapsbalkens regler om lottläggning av bostad och bohag för makar. Den sambo som bäst behöver bostaden och bohaget skall få detta med avräkning på sin lott, alternativt, om värdet är ringa, utan avräkning. En förutsättning för ett övertagande är att det med hänsyn till omständigheterna i övrigt kan anses skäligt. Det sker alltså både en skälighets- och en behovsprövning av det enskilda fallet. Vad som främst tas hänsyn till vid en behovsprövning är vem som kommer att få vårdnaden av parets eventuella gemensamma barn. Den part som får vårdnaden är oftast också den som anses ha störst behov av den gemensamma bostaden. Skälighetsbedömningen ser till helt andra faktorer, såsom att bostaden kan ha utgjort ena partens släkt- eller föräldrahem.⁵³

Sådan kompensation som skall utges av den sambo som erhållit bostaden eller bohaget på sin lott, då värdet av detta ej är ringa, skall i första hand ske genom avräkning på denna sambos lott. Om detta ej ger tillräcklig kompensation har den sambo som skall utge kompensation rätt att avgöra på vilket sätt kompensationen skall fullgöras.⁵⁴

Om bostaden är en hyres- eller bostadsrätt och den inte införfärdats för gemensamt bruk, eller annars inte utgör samboegendom enligt sambolagen, och därmed inte omfattas av bodelningen, kan den andra sambon ändå ha rätt att överta bostaden när samboförhållandet upphör. Om detta stadgas i 22 § SamboL. Övertagandet kan ske om sambon är den som bäst behöver bostaden och ett övertagande med hänsyn till omständigheterna i övrigt inte kan anses oskäligt. Denna paragraf är av tvingande art, och samborna kan inte avtala bort möjligheten till ett sådant övertagande. Även för övertagande av bostaden enligt 22 § skall emellertid behovs- och skälighetsprövning ske. Om samborna inte har eller haft gemensamma barn krävs synnerliga skäl för att ett övertagande skall bli aktuellt. Vad som menas med synnerliga skäl är, enligt Tottie, att mycket starka, främst sociala skäl talar för ett övertagande. Skulle motpartens intresse av att behålla bostaden inte vara särskilt stort krävs inte lika tungt vägande skäl för att ett övertagande skall komma i fråga, vilket kan vara fallet om sambon som innehar hyres- eller bostadsrätten har avlidit.⁵⁵

⁵² Prop. 2002/03:80 s. 35 f.

⁵³ Prop. 1986/87:1 s. 179 f. Jfr även Agell s. 190 ff.

⁵⁴ Prop. 1986/87:1 s. 181 f. och s. 264, jfr även Ryrstedt 2000 s. 376 f.

⁵⁵ Prop. 1973:32 s. 169 jfr även Tottie s. 631.

Anspraak på övertagande skall enligt paragrafens andra stycke framställas senast tre månader efter det att sambon flyttat från bostaden, eller, om sambon bor kvar i bostaden, senast ett år efter det att samboförhållandet upphörde. Om ena sambon avlidit gäller inte tidsfristen på ett år, förutsatt att efterlevande sambo bor kvar.⁵⁶

Även för övertagande av bostad enligt 22 § gäller att övertagande sambon skall ersätta den andre för bostadens värde. Detta kan ske antingen genom avräkning på den lott som sambo tilldelats vid bodelningen, om den som lämnat bostaden kan tillgodoses på detta sätt, eller betalas med pengar.

2.3.5 Egendomsfördelning vid dödsfall

Sambor har ingen automatisk arvsrätt efter varandra på samma sätt som makar har. Arvet fördelas istället enligt arvsordningen i ärvdabalken. I första hand ärver bröstarvingar till den avlidne, eller om någon av bröstarvingarna avlidit, deras arvingar. I andra hand ärver den avlidne sambons föräldrar, och om någon av dem avlidit ärver den avlidne sambons syskon eller halvsyskon. Har syskon avlidit ärver deras arvingar. I tredje hand ärver den avlidne sambons far- och morföräldrar eller, om de är avlidna, deras barn. Kusiner saknar arvsrätt.⁵⁷

Anledningen till att någon arvsrätt för sambor inte togs in i sambolagen var, enligt förarbetena till 1987 års sambolag, att upplösandet av förhållandet vid sambos död inte hade samma omfattning och betydelse som då en äkta make dör. Lagstiftaren menade att samboförhållanden ofta var kortvariga och att de sambor som levde tillsammans till dess att förhållandet upplöstes genom dödsfall var relativt få. Det ansågs även att de som valt denna samlevnadsform också hade förutsett vilka följder den skulle kunna få, och upprättat testamenten för att skapa efterlevandeskydd dem emellan.⁵⁸

Rätten att begära bodelning efter avlidne sambo gäller endast till förmån för den efterlevande sambon.⁵⁹ Den avlidnes dödsbo saknar rätt att göra sådan begäran. Efterlevande sambo har rätt att begära bodelning både när samboförhållandet upphört genom dödsfall och då sambo avlidit efter förhållandets upphörande men före det att bodelning förrättats.⁶⁰

Bodelning efter en sambos dödsfall skall ske mellan den efterlevande sambon och den avlidnes arvingar. Även i denna bodelning ingår endast gemensam bostad och gemensamt bohag. Om bodelning inte har begärts av den efterlevande sambon innan bouppteckning förrättats har rätten att

⁵⁶ Se mer om detta nedan i 2.3.5.

⁵⁷ 2 kap 1-4 §§ ÄB.

⁵⁸ Prop. 1986/87:1 s. 109 f.

⁵⁹ 18 § SamboL.

⁶⁰ Prop. 1986/87:1 s. 377 f.

framställa begäran om bodelning gått förlorad, och efterlevande sambon och den avlidnes arvingar får respektive sambos tillgångar på sin lott.⁶¹

Om den efterlevande sambon har begärt bodelning blir även de andra reglerna för bodelning gällande, vilket innebär att dödsboet får avräkna den avlidnes skulder på bostad och bohag som ingår i bodelningen. Även jämningsregeln i sambolagens 15 § blir tillämplig till förmån både för den efterlevande sambon och för den avlidnes arvingar.⁶²

Efterlevande sambo har vidare möjlighet att begära övertagande av bostaden enligt 22 § SamboL. Ett sådant anspråk skall framställas inom tre månader efter dödsfallet, men om den efterlevande sambon bor kvar i den gemensamma bostaden finns ingen tidsfrist för begärandet. Samma sak gäller om samboförhållandet upphört före dödsfallet men efterlevande sambo bodde kvar i bostaden, och tidsfristen på ett år inte löpt ut vid dödsfallet.⁶³

2.3.5.1 Lilla basbeloppsregeln

Då det inte finns någon arvsregel till förmån för efterlevande sambo ville lagstiftaren ändå skydda efterlevande sambon och dennes tillgångar på något sätt. Lagstiftaren framhöll dock att de fall då samboförhållanden upphör genom dödsfall torde vara i klar minoritet, och att de par som valt samboskap som samlevnadsform framför äktenskap förmodligen har gjort ett aktivt val, och därmed även skrivit testamente för det fall att en av dem skulle avlida.⁶⁴

För att kunna skydda efterlevande sambo utan att införa arvsrättsliga regler avseende sambor infördes den så kallade lilla basbeloppsregeln, som finns i 18 § 2 st. SamboL. Denna regel ger en efterlevande sambo rätt att vid fördelningen av samboegendomen alltid på sin lott få ut så mycket att det motsvarar två gånger det vid tiden för dödsfallet gällande basbeloppet enligt Lag (1962:381) om allmän försäkring. Detta dock efter avdrag för skulder och endast i den mån kvarlåtenskapen räcker. Basbeloppet för år 2006 är 39 700 kronor. År 2006 ger denna lilla basbeloppsregel efterlevande sambo egendom motsvarande 79 400 kronor.

Syftet med lilla basbeloppsregeln var, enligt förarbetena, att skydda den efterlevande sambon mot att den i ett hem nödvändigaste egendomen skulle gå förlorad till förmån för den avlidnes arvingar och universella testamentstagare.⁶⁵ Regeln innebär i praktiken att den efterlevandes andel i den gemensamma egendomen, efter avdrag för skulder, ökas tills den når upp till två basbelopp, och den avlidnes andel minskas i motsvarande mån.

⁶¹ 8 § st. 2 SamboL.

⁶² Agell s. 265.

⁶³ Prop. 2002/03:80 s. 54 f.

⁶⁴ Prop. 1986/87:1 s. 109 f.

⁶⁵ Prop. 1986/87:1 s. 110.

Detta förutsätter dock att det finns så mycket egendom i boet att det över huvud har ett värde över två gånger det gällande basbeloppet. Den egendom som en efterlevande sambo tilldelas enligt lilla basbeloppsregeln får den efterlevande med full äganderätt. Rätt till efterarv för den avlidnes arvingar förekommer inte i dessa fall.⁶⁶

Lilla basbeloppsregeln är inte tillämplig om en sambo avlider efter det att samboförhållandet upphört men innan bodelning skett. Detta för att efterlevande sambo inte skall få någon rätt i boet som inte fanns innan dödsfallet.⁶⁷

2.3.5.2 Testamente

I förarbetena till 1987 års sambolag ansågs det att sambor inte skulle ha rätt att ärva varandra, som ovan nämnts. Det ansågs att de sambor som hade för avsikt att leva i samboskap livet ut genom testamente kunde skapa ett efterlevandeskydd.⁶⁸ Detta gäller fortfarande, och således är sambors enda möjlighet att ärva varandra, bortsett från ovan nämnda basbeloppsregel, att skriva testamente. Om rätten att upprätta, taga och tolka testamente stadgas i ärvdabalken.⁶⁹

Upprättande av testamente ger dock inte alltid sambor lika gott skydd som det ger äkta makar. Om den avlidne sambon har bröstarvingar, oavsett om de är gemensamma barn eller särkullbarn, har de alltid rätt att få ut sin laglott, vilket motsvarar hälften av den lott, så kallad arvslott, de skulle ha fått om testamente inte upprättats. En sambos rätt till arv enligt testamente får alltså stå tillbaka för bröstarvingarnas rätt att ärva sina föräldrar.⁷⁰

Om i testamente stadgas att efterlevande sambo skall ärva med fri förfoganderätt, har efterlevande sambo rätt att göra med egendomen vad han eller hon vill, förutom att testamentera bort den. Efterarvingarna till den först avlidne har emellertid rätt till efterarv när efterlevande sambo avlidit, och de är berättigade till visst vederlag om efterlevande sambo genom gåva eller annan jämförlig handling väsentligen minskat sin egendom.⁷¹ Stadgas det istället om full äganderätt, eller testamentets lydelse inte tolkningsvis innebär att viss rätt till ägande föreligger, har efterlevande sambo, förutsatt att denna är testamentstagare, även rätt förfoga över kvarlåtenskapen för

⁶⁶ Agell s. 267.

⁶⁷ Prop. 2002/03:80 s. 39 och s. 53.

⁶⁸ Prop. 1986/87:1 s. 109 f.

⁶⁹ Kap 9 och 10 ÄB.

⁷⁰ Prop. 1986/87:1 s. 110 samt Agell s. 266.

⁷¹ ÄB 3 kap 2-3 §§.

dödsfalls skull. Eventuella särkullbarn till den först avlidne har emellertid även i detta fall rätt att få ut sin laglott.⁷²

För sambor gäller även, enligt 11 kap. 8 § ÄB att ett testamente är utan verkan om samboförhållandet upphört innan testators död.

⁷² Prop. 1986/87 s. 85 f. samt Agell s. 204 ff.

3 Norge

3.1 Kort historik

I Norge har inställningen generellt sett, såväl historiskt som i nutid, varit avog till lagstiftning som rör sambor i äktenskapsliknande förhållanden och deras egendomsförhållanden. Så sent som 1972 avskaffades den bestämmelse i strafflagen som i princip förbjöd ogifta personer att bo tillsammans. I strafflagens 379 § stadgades att *et offentlig Forargelse vækkende Samliv i utugtig Omgjængelse med en person af det andet Kjøn* var förbjudet och bestraffades med böter eller fängelse i upp till tre månader.⁷³ Men även om utredningar vid flertalet tillfällen sedan dess gjorts med syfte att ta fram någon sorts reglering för de par som väljer att bo tillsammans i äktenskapsliknande förhållande, har ännu idag ingen sådan lag antagits.⁷⁴

Den kritik som ofta lyfts fram mot att lagstifta kring samboende pars egendomsförhållanden är bland annat att varje samboförhållande är unikt, och olika förhållanden har således olika behov av regler.⁷⁵ Kritiker har också menat att det skulle undergräva giftermålets betydelse som institution att införa regler för ogifta sambor. De menar även att det faktum att par valt att bo tillsammans utan att ingå äktenskap kanske beror på att de vill undvika äktenskapets rättsregler, och då skall de inte heller påtvingas andra regler för sitt förhållande.⁷⁶

Efter mycken debatt infördes trots allt år 1991 den så kallade husstandsfellesskapsloven.⁷⁷ Denna lag reglerar sådana situationer då två eller flera personer över 18 år lever tillsammans, och denna s.k. hushållsgemenskap varat i minst två år, alternativt att de har eller har haft barn tillsammans.⁷⁸ Lagen är alltså tillämplig på alla typer av hushållsgemenskaper, och inte enbart samboskap. Lagen gäller, såsom namnet antyder, en rätt att överta gemensam bostad och bohag vid hushållsgemenskapens upphörande antingen genom ena partens död eller då den upphör på annat sätt. Denna lag skall behandlas utförligare nedan.⁷⁹

⁷³ Även kallad *konkubinatparagrafen*.

⁷⁴ Strøm Bull s. 23 f.

⁷⁵ NOU 1999:25 kap. 2.2.

⁷⁶ Strøm Bull s. 23.

⁷⁷ Lov 4 juli 1991 nr 45 om rett till felles bolig og innbo når husstandsfellesskap opphører (Husfskl), samt Strøm Bull s. 24 f.

⁷⁸ 1§ Husfskl.

⁷⁹ Se nedan 3.3.1.

3.2 Sambor i förarbeten

Husstandsfellesskapsutvalget var de första i Norge att komma med ett samlat förslag till någon form av samboreglering. De hade i sin utredning tagit hänsyn främst till tre olika typer av *grunnlag* för samboende, och vilka rättsregler som kunde vara önskvärda för vart och ett av dem. Det första var det ekonomiska. Utvalget menade att hushållsgemenskap skulle leda till någon form av sammanblandad ekonomi genom att parterna hade gemensamt hushåll och boende. Vidare skulle samboende leda till en viss social gemenskap. Parterna hade troligen, enligt utvalget, gjort ett aktivt val då de stiftade hushållsgemenskap. Många gånger kunde hushållsgemenskapen fungera som ett alternativ till en ensam tillvaro. Det tredje grundlaget var samlivsgrunden. Utvalget menade att vissa personer kanske valt att etablera ett varaktigt samliv, men av principiella eller andra anledningar valt att inte manifesteras detta genom att ingå äktenskap. I vissa fall kunde det också vara frågan om en typ av prova-på äktenskap.⁸⁰

Utvalget menade att det i många fall kunde vara önskvärt att reglera parternas inbördes förhållanden med hjälp av avtal i stället för lagregler, då avtal är mer individuella och parterna själva kan avgöra vad som skall omfattas och inte.⁸¹

Utvalgets slutsats blev att det fanns ett klart behov av bestämmelser om hur konflikter då hushållsgemenskaper upphörde skulle lösas, och det behövdes även ett visst skydd för efterlevande om den ena parten skulle dö.⁸²

I utredningen NOU 1999:25 lades mycket arbete ner på att försöka utröna anledningen till att så många fler par levde i samboskap då än tidigare. Lagstiftaren funderade kring utvecklingen i samhället på många olika plan, och fann att samboende blivit allt vanligare, framförallt sedan slutet av 1980-talet. Tidigare var inställningen i Norge till samboskap mycket reserverad. Länge ansågs samboende utan äktenskap var omoraliskt, och när den lagparagraf som förbjöd ogifta par att bo tillsammans togs bort var det inte utan att röster höjdes för att den skulle få finnas kvar.⁸³

Utvecklingen i Norge idag visar på att valet av samboende framför äktenskap är inte bara en möjlighet utan en rättighet för dem som inte är beredda att ikläda sig äktenskapets alla plikter och rättsverkningar. Par vill själv kunna påverka och bestämma hur deras förhållande skall se ut, utan att behöva köpa standardlösningen, äktenskapet.⁸⁴

I de norska förarbetena framhålls också respekten för privatlivet som en viktig aspekt att tänka på vid lagstiftning av samboskap. Det faktum att par

⁸⁰ NOU 1988:12 s. 9.

⁸¹ NOU 1988:12 s. 10.

⁸² NOU 1988:12 s. 42.

⁸³ NOU 1999:25 kap. 8 samt kap. 8.1.1.

⁸⁴ NOU 1999:25 kap. 9.2.

valt att inte ingå äktenskap kan vara tillräckligt tungt vägande för att inte införa andra lagregler på deras förhållande. Att skapa ett regelverk som passar alla är i princip omöjligt. Vissa sambor skulle med största sannolikhet opponera sig mot en ytterligare formalisering av deras förhållande, eftersom det var just detta de ville slippa genom att välja samboskap som samlevnadsform. Samtidigt menar lagstiftaren att det är viktigt att de svagare parterna i samhället skyddas av staten. Detta intresse kan i vissa fall väga tyngre än skyddet för privatlivet.⁸⁵

I St.meld. nr 29 från 2002-2003 diskuterades frågan om sambor igen, främst utifrån en föräldrarättslig synvinkel. Det diskuterades kring att införa ytterligare lagstiftning för sambor grundad främst på hänsyn till eventuella barn och en önskvärd balans mellan rättigheter och skyldigheter för sambor. Regeringen föreslog i denna *stortingsmelding* bland annat att sambor med gemensamma barn skall ges möjlighet att sitta kvar i oskiftat bo vid den andra partens dödsfall. Denna rätt skall dock falla bort om efterlevande sambo etablerar ett nytt samboskap som varat i minst två år, eller tills de har fått gemensamma barn. Vidare ansågs sambor med gemensamma barn, eller par som bott tillsammans i minst fem år, vara i behov av en rätt till ett visst minsta arv vid den ene partens dödsfall.⁸⁶

Det juridiska bandet mellan barn inom samboförhållanden och deras föräldrar har från den 1 januari 2006 stärkts genom att föräldraansvar följer med samboendet då faderskap är känt. Denna reglering finns i *barneloven*.⁸⁷ Ett förslag på mäkling (norska: *mekling*) mellan sambor med gemensamma barn före en separation ligger också till behandling hos stortinget, men beslut har ännu inte fattats i denna fråga.⁸⁸

3.3 Sambor i norsk rätt

I norsk rätt finns, som ovan nämnts, ingen särskild lag som reglerar det vi i Sverige kallar sambors inbördes förhållanden. Sambor behandlas som enskilda personer som var och en äger sitt. Det faktum att två personer väljer att bo ihop påverkar inte deras egendomsförhållanden. Huvudregeln är att den som införskaffat viss egendom också är ägare till denna. Om parterna önskar att egendomen skall vara samägd, får de skriva avtal om detta. Den egendom som var och en tagit med sig in i samboförhållandet tar de också med sig vid eventuell separation.⁸⁹

Rättsställningen för norska sambor kan alltså ses som tämligen oviss. Det finns emellertid regler i vissa norska lagar som även omfattar sambor antingen i deras egenskap av privatpersoner där boende och civil status är oväsentlig, eller i de särskilda regler för sambor som tagits in i vissa lagar.

⁸⁵ NOU 1999:25 kap. 11.4.1, 11.4.2. samt 11.4.3.

⁸⁶ St.meld nr 29 (2002-2003) s. 66 f. samt s. 70 f.

⁸⁷ 35 § Lov av 17 juni 2005 nr 63 om barn og foreldre.

⁸⁸ Ot.prp. nr 11 (2005-2006) s. 3.

⁸⁹ Strøm Bull s. 31.

De flesta lagar utgår från ett tidskriterium, oftast krävs två års samboende, alternativt att paret har, har haft eller väntar gemensamt barn. De lagregler som kräver synliga bevis på samboskap kräver att parterna registrerat sig på samma adress i folkbokföringen. Det finns dock inget samlingsbegrepp, som i Sverige, för alla situationer då man omfattas av begreppet sambo.⁹⁰

3.3.1 Hushållsgemenskap

I Norge har frågan om hur en eventuell sambolagstiftning skulle kunna se ut länge diskuterats i olika utredningar. På 1980-talet lades flera förslag till lagstiftning av sambors inbördes förhållanden fram, men det var inte förrän *Husstandsfellesskapsutvalget* (NOU 1988:12) lade fram sin utredning om hur området skulle regleras som någon sorts enighet verkade nås.⁹¹ Utredningen resulterade i en proposition (Ot.prp. nr. 52 1990-91) och sedermera i *Lov 4. juli 1991 nr. 45 om rett til felles bolig og innbo når husstandsfellesskap opphører* (lagen om hushållsgemenskap).

Husstandsfellesskapsutvalgets huvuduppgifter var att utreda hushållsgemenskapen mellan vuxna personer som lever tillsammans, oavsett av vilken anledning man valt att bo tillsammans. I synnerhet skulle rättssäkerheten och den sociala tryggheten i sådana hushållsgemenskaper ses över. En genomgång av vilka lagregler som behövde ändras för att stärka skyddet mot orimliga konsekvenser av ett sådant samboende skulle även göras.⁹²

Utredningen kom fram till att det med hänsyn till de svårigheter och konflikter som kan uppstå vid hushållsgemenskapens upplösning, behövdes en lag som tog sikte på att lösa dessa konflikter. Även vid hushållsmedlems dödsfall behövdes regler som skyddade den eller de kvarlevande mot krav från andra eventuella arvingar. Ändringar behövdes även i andra lagar som påverkar hushållsmedlemmars inbördes förhållanden, t.ex. hyreslagen.⁹³

De som omfattas av lagen om hushållsgemenskap är, enligt lagens 1 §, två eller flera ogifta personer över 18 år som bott tillsammans och samboendet tagit slut antingen till följd av att en hushållsmedlem avlidit, eller att samboendet på annat sätt upphört. Hushållsmedlemmarna skall antingen ha, ha haft eller vänta barn tillsammans, eller ha sammanbott i minst två år, för att lagen skall vara tillämplig på dem. Det är inte definierat vilka som omfattas av lagen tydligare än så, men enligt såväl utredning som proposition till lagen är gemensam bostad och någon form av gemensam ekonomi faktorer som talar för att sammanboendet omfattas av lagen om hushållsgemenskap.⁹⁴

⁹⁰ NOU 1999:25 vedlegg I, p. 1.

⁹¹ Holmøy / Lødrup s. 592.

⁹² NOU 1988:12 s. 7.

⁹³ NOU 1988:12 s. 10.

⁹⁴ Ot. prp. nr 52 (1990-91) s. 9.

Lagen ger olika effekt beroende på om hushållsgemenskapen upphör på grund av hushållsmedlems död eller om den upphör på annat sätt. Oavsett på vilket sätt gemenskapen upphör ger lagen, under vissa angivna förutsättningar, en rätt för en hushållsmedlem att överta den gemensamma bostaden eller det gemensamma bohaget. Vid en hushållsmedlems dödsfall krävs det att *särskilda* grunder talar för ett övertagande av den gemensamma bostaden eller det gemensamma bohaget, medan det vid gemenskapens upphörande på annat sätt krävs *starka* grunder.⁹⁵ Utgångspunkten vid bedömningen av grunderna för övertagande är avvägningen mellan hushållsmedlemmarnas intressen och behov. Även att någon av hushållsmedlemmarna har vårdnad om barn måste beaktas, och ses som ett tungt vägande argument för att den hushållsmedlem som har vårdnaden också får övertaganderätt.⁹⁶

Om hushållsmedlemmarna är samägare till egendomen är detta ett argument som, särskilt vid hushållsmedlems dödsfall, skall väga för ett övertagande till förmån för den efterlevande.⁹⁷ Enligt lagens 4 § skall även avtal mellan hushållsmedlemmarna vägas in i bedömningen. För att övertag skall kunna bli aktuellt när det gäller fast egendom skall denna uteslutande eller huvudsakligen skall ha använts till gemensam bostad.

Den som har fått rätt att överta egendom skall som regel utge ersättning enligt marknadsvärde för egendomen då lagen inte innebär någon värdemässig fördelning av tillgångarna.⁹⁸

Vid gemenskapens upphörande på annat sätt än genom dödsfall, kan medlem även få nyttjanderätt till bostaden i vissa fall. Detta även om bostaden utgör så kallad *odelsrätt*, som närmast kan beskrivas som släktgård, och därför inte kan övertas av hushållsmedlemmen ifråga.⁹⁹

3.3.2 Avtal mellan sambor

Det står sambor fritt att avtala om ägarförhållanden dem emellan under samboförhållandets bestånd, samt hur en eventuell framtida delning av tillgångarna skall se ut. Det förhåller sig till och med så att norska sambor uppmanas att skriva avtal avseende sina tillgångar för att rättsställningen dem emellan skall vara annorlunda än rättsställningen för privatpersoner i övrigt. Det finns för sambor inga formkrav för sådana avtal, de kan till och med vara muntliga. En åtskillnad görs emellertid mellan sådana avtal som kan betecknas som livstidsdispositioner och sådana som är dödsdispositioner. Det är avtalets innehåll som avgör vilken typ av disposition det rör sig om. Om avtalet skall uppfyllas först efter ena partens död anses det normalt utgöra en dödsdisposition. För dödsdispositioner

⁹⁵ 2-3 §§ Husfskl.

⁹⁶ Ot. prp. nr. 52 (1990-91) s. 23 f., se också Holmøy/Lødrup s. 599.

⁹⁷ Jfr rättsfallet Kjennelse 26 mars 1997, Oslo Byrett. Om samäganderätt se nedan 3.3.3.

⁹⁸ Ryrstedt 2000, s. 382.

⁹⁹ 3 § 3 p. Husfskl.

gäller vissa begränsningar i avtalsfriheten, då arvingar har så kallade *pliktdelar* i kvarlåtenskapen.¹⁰⁰

Lagen om hushållsgemenskap kan i vissa fall komma att gälla före parternas avtal för det fall att de avtalat om övertag av den gemensamma bostaden eller bohaget. Avtalen kan även, enligt den norska avtalslagens 36 §, komma att helt eller delvis åsidosättas om dess innehåll skulle komma att ge orimliga effekter.¹⁰¹

Formkrav måste uppfyllas om samborna önskar avtala om en överföring av fast egendom dem emellan. En sådan överföring måste tingslysas för att vara giltig gentemot tredje man.¹⁰²

3.3.3 Samägande

När personer flyttar samman innebär detta enligt norsk rätt inte någon ändring av ägarförhållandena dem emellan. Den egendom som vardera parten har ägt innan samboendet inleddes fortsätter vara deras egendom. Egendom som förvärvas under samboendets bestånd tillhör den part som införskaffat den. Samägande i egendom kräver, enligt domen i rättsfallet Rt 1999 s. 177, avtal eller annat rättstiftande moment. Skulle parterna önska att vara samägare till viss egendom krävs alltså att de skriver avtal om detta, eller på liknande sätt uttrycker samägandet.¹⁰³ Det är generella förmögenhetsrättsliga principer för förvärv som avgör äganderättsfrågan, men det finns väl utvecklad rättspraxis på området, som gäller både gifta makar och sammanboende ogifta par. Även *sameieloven*¹⁰⁴ (lagen om samägande) innehåller regleringar som kan vara relevanta, men denna lag reglerar bara rättsförhållandet mellan samägarna och inte hur samägande uppstår. Lagen är dessutom dispositiv till förmån för avtal mellan parterna.¹⁰⁵

Huvudprincipen vid förvärv är att den som är part i köpeavtalet också är ägare. Det finns dock en stark presumtion som talar för samägande då förvärvet grundas på medel som härrör från båda parter i det ogifta samlivet, eller på grund av att ena parten gjort köpet möjligt genom indirekta bidrag. Men även bidrag som skett efter tidpunkten för själva förvärvet kan, enligt rättspraxis få betydelse. I rättsfallet Rt. 1980 s. 1403 fastslogs det att som huvudregel skall alla bidrag som en part gjort för, eller på grund av förvärvet skall räknas med i bedömningen av om samägande föreligger då frågan om ägandet uppstår. Det faktum att båda parter bidragit till avbetalning av lån eller reparationer och dylikt kan ge samäganderätt i

¹⁰⁰ NOU 1999:25 vedlegg I, p. 3.1.1., Strøm Bull s. 164 ff. samt Sverdrup s. 190 f. Se mer om testamente nedan i 3.3.5.1.

¹⁰¹ NOU 1999:25 vedlegg I, p. 3.1.8. och vedlegg I, p. 3.2.3.

¹⁰² Sverdrup s. 33 f.

¹⁰³ Strøm Bull s. 31 ff. samt Lødrup s. 124.

¹⁰⁴ Lov av 18 juni 1965 nr. 6 om sameige.

¹⁰⁵ Sverdrup s. 141.

egendom trots att bara ena parten stått för själva inköpet. En för samborna gemensam partsvilja kan också utlösa samägande, liksom värderingen av vilka utgifter respektive part har stått för. Det är generellt sett vanligare att mannen står för kapitalinköpen till hushållet, och kvinnan står för de mer löpande konsumtionsutgifterna. De rekvisit som då utgås från, och görs en samlad värdering av, är parternas enighet angående införskaffandet och finansieringen av detta, samt det gemensamma bruket av den inköpta egendomen.¹⁰⁶ Se även nedan om samägande genom arbetsinsatser i hemmet.¹⁰⁷

Vid tvist om huruvida samägande föreligger, och endast den ena parten utåt framstår som ägare, är det upp till den part som påstår att samägande är vid handen att också bevisa detta.¹⁰⁸

Vardera parts andel i den samägda egendomen beror enligt huvudregeln på vardera parts bidrag till samägandet. Vid avtal om samägande utgås ifrån vad parterna i avtalet stadgat. Då båda parterna har bidragit till förvärvet är utgångspunkten hur stora deras respektive bidrag var, vid beräkningen av andelen i egendomen. Om inget konkret talar för en viss andel och inget avtal finns, är utgångspunkten att parterna äger lika stor andel av egendomen.¹⁰⁹

3.3.4 Egendomsfördelning vid separation

I norsk lag finns inga tydliga kriterier för när ett samboende har ingåtts eller upphört. Därför kan det vara svårt att avgöra när en separation har ägt rum.

Huvudregeln vid separation är att vardera part får det den äger. Den egendom som var och en tagit med sig in i samboendet tar man med sig ut. Dock ger lagen om hushållsgemenskaps 3 § en möjlighet till övertagande av gemensam bostad eller gemensamt bohag om starka skäl talar för detta. Lagen om hushållsgemenskap ger dock ingen rätt till värdemässig delning av egendomen.¹¹⁰

3.3.4.1 Gemensam bostad och bohag

Den gemensamma bostaden och det gemensamma bohaget omfattas, som ovan nämnts, av lagen om hushållsgemenskaps regler om övertagande av dessa efter förhållandets slut. Under förhållandets bestånd är det den som köpt egendomen som anses vara dess rättmätige ägare, liksom var och en

¹⁰⁶ Sverdrup s. 141 ff.

¹⁰⁷ Se nedan i 3.3.4.1.1.

¹⁰⁸ Strøm Bull s. 32 f.

¹⁰⁹ 2 § Sameieloven samt Sverdrup s. 445.

¹¹⁰ Strøm Bull s. 31, se även Ryrstedt 2000 s. 382.

äger det man tagit med sig in i förhållandet. Det är emellertid ofta svårt att i sambandförhållanden avgöra vem som har gjort vilka inköp då ena parten kan vara den som normalt står för kapitalinköp och den andre står för mer vardagliga inköp såsom mat och andra förbrukningsvaror. I dessa fall kan bland annat förhållandets varaktighet och huruvida inköpen planerats gemensamt tillmätas betydelse vid bedömningen om egendomen skall anses vara gemensamt ägd eller enskild.¹¹¹ Även arbete i hemmet kan få betydelse vid bedömningen.¹¹²

3.3.4.1.1 Husmorsdomen

År 1975 kom ett rättsfall som har fått stor betydelse för frågor rörande samägande av egendom. Fallet rörde en tolkning av begreppet *brakt inn i felleseiet*, vilket motsvarar ungefär vad som bidragits med in i det gemensamma ägandet. En fastighet hade byggts under ett äktenskaps bestånd och ekonomiskt finansierades bygget av mannen. Hustrun hävdade att hon hade samäganderätt i fastigheten då hon gjort bygget möjligt genom att sköta hemmet och ta hand om parets tre minderåriga barn. Hon fick medhåll av högsta domstolen. Hustruns bidrag i form av arbete i hemmet kunde inte ses som oväsentlig i förhållande till mannens ekonomiska insats när det gällde införskaffandet av egendomen. Alltså tillerkändes hustruns arbete i hemmet ett visst ekonomiskt värde då hon gjort bygget av huset möjligt genom sina arbetsinsatser.¹¹³ Trots att detta fall rörde ett gift par har denna princip ansetts kunna tillämpas likväl på samboende ogifta par i senare rättspraxis.¹¹⁴

3.3.4.2 Vederlag

Enligt den norska äktenskapslagen 63 § kan ena maken vid skilsmässa kräva vederlag av den andra maken i den mån gemensamma medel har använts för att öka värdet på sådan egendom som är den andre makens enskilda, eller annars använts för förvärv av egendom som inte ingår i delning av tillgångarna. Anledningen till att en sådan regel tagits in i lagstiftningen är att reglerna om likadelning mellan makar ofta i realiteten leder till att ena parten förfördelas. Motsvarande regel finns inte för sammanboende ogifta par, men sambor har tillerkänts en liknande rätt genom rättspraxis.¹¹⁵

Vederlagskravet kan vara baserat på flera olika händelser och bedöms utifrån regler om vinning och restitution samt en rimlighetsbedömning av situationen. Det faktum att ett sambandförhållande har upphört eller att en förlovning brutits kan vara incidenter som ger rätt till vederlag. Om till exempel parterna har givit varandra gåvor kan det i vissa fall anses rimligt att denna gåva restitueras. Detta särskilt om förhållandet tagit slut kort efter

¹¹¹ NOU 1999:25, vedlegg I, p. 3.1.4.

¹¹² Jfr nedan 3.3.4.1.1.

¹¹³ Rt. 1975 s. 220 samt Strøm Bull s. 33.

¹¹⁴ Lødrup s. 118 f.

¹¹⁵ Rt. 1984 s. 497, jfr Strøm Bull s. 101 ff.

det att gåvan givits, eller om gåvan varit avsedd för ett framtida äktenskap mellan parterna som sedermera aldrig blev av. Desto längre tid som passerar sedan gåvotillfället, desto mindre är chanserna till restitution.¹¹⁶

Huvudregeln vid vederlagskrav är att det har skett någon form av värdeökning på den ene sambons tillgångar, tack vare den sambo som kräver vederlag. En sådan värdeökning kan vara resultatet av att den ena parten har stått för konsumtionskostnader och den andra främst stått för kapitalinvesteringar, eller att den ena partens arbete i hemmet främjat den andres karriär. Även arbetsinsatser har alltså i vissa fall givit rätt till vederlag trots att arbetsinsatsen inte resulterat i någon reell värdeökning. Det finns inget exakt svar på vilka kriterier som skall vara uppfyllda för att det skall bli tal om vederlag enligt vinning och restitutionsprinciperna, utan en jämförelse får oftast göras med tidigare rättspraxis. Emellertid synes det vara vanligare att domstolarna tycker att vederlagskrav är rimliga vid sambos dödsfall snarare än vid en separation.¹¹⁷

3.3.5 Egendomsfördelning vid dödsfall

Det finns inga norska regleringar som tillgodoser efterlevande sambos ställning eller tillerkänner dem rätten att sitta i oskiftat bo på liknande sätt som det finns för äkta makar. För att kunna ärva varandra inom samboförhållandet krävs normalt ett testamente som reglerar fördelningen av tillgångarna.¹¹⁸

Vid dödsfall måste en uppdelning först göras av vem som äger vad av den egendom som finns i samboförhållandet. Huvudregeln är, som ovan nämnts, att var och en behåller sitt. Sådan egendom som den avlidna sambon kvarlämnar fördelas i enlighet med arvsordningen, om inte testamente finns. Reglerna om samäganderätt i egendom vinner tillämpning även vid dödsfall, om ägarförhållandena är oklara eller då oenighet mellan parterna råder.¹¹⁹

Om den avlidne sambon inte har upprättat testamente kommer kvarlåtenskapen efter denna att gå till dennes arvingar. Sådan egendom som parterna innehar med samäganderätt har varken efterlevande sambon eller den avlidnes arvingar någon förtur till. För att kunna fördela denna egendom måste först samägandet avslutas med tillämpning av lagen om samägandes 15 §. Det som då sker är normalt en försäljning av tillgångarna, med möjlighet för efterlevande sambo att lösa ut arvingarnas del.¹²⁰

Efterlevande sambo kan, till följd av rättsfallet Rt. 1978.1352, få en rätt att överta den gemensamma bostaden om detta anses nödvändigt för att inte

¹¹⁶ Strøm Bull s. 101 ff.

¹¹⁷ Strøm Bull s. 104 ff. med vidarehänvisning till RG 1957.523, Rt 1971.481, RG 1977.505, RG 1979.179, Rt 1984.497.

¹¹⁸ Strøm Bull s. 157.

¹¹⁹ Strøm Bull s. 158 ff.

¹²⁰ Strøm Bull s. 161.

fördelningen av kvarlåtenskapen skall få uppenbart orimliga konsekvenser.¹²¹

Enligt norsk rätt skall en *arvsavgift* (ungefär motsvarande arvsskatt) utgå till staten på alla arv. Arvsavgifterna varierar beroende på i vilken egenskap man har fått arva. Procentsatsen av arvet som utgår som avgift är större ju mer fjärran släktrationen är till den avlidne. Samboende ogifta par likställs ofta med gifta makar om de har gemensamma barn, och även i vissa andra fall, men om detta finns inga tydliga stadganden i lag.¹²²

Även vid dödsfall kan lagen om hushållsgemenskap bli aktuell, i då den tillåter efterlevande sambo att, i vissa fall, få överta den gemensamma bostaden eller bohaget, vilket skall redogöras för nedan.¹²³

3.3.5.1 Testamente

Vill ogifta sambor arva varandra måste de, som ovan nämnts, upprätta testamente. Testationsfriheten är emellertid begränsad enligt 29 § al.¹²⁴ Denna paragraf reserverar en del av arvet, så kallad *pliktdel*, för den avlides närmsta arvingar, det vill säga bröstarvingarna eller deras barn, oavsett om barnen är sambornas gemensamma eller ej. Pliktdelen av arvet utgör två tredjedelar av kvarlåtenskapen, men pliktdelen är aldrig större än en miljon norska kronor till var och en av bröstarvingarna eller deras barn.¹²⁵

För samboende par kan det vara särskilt gynnsamt att upprätta inbördes testamente.¹²⁶ I 67 § al. finns bestämmelser om tolkning av inbördes testamente men dessa regler gäller främst makar, och det är tveksamt om den kan tillämpas analogiskt på sambor. Som huvudregel skall dock testamente tolkas utifrån testators vilja och avsikt.¹²⁷

Då makar dör och de i ett inbördes testamente ej föreskrivit hur arvet skall fördelas efter längstlevande sambos död, och bröstarvingar ej finns, föreskriver 67 § al. att kvarlåtenskapen skall fördelas lika mellan de avlidnas släktingar. Förarbeten och doktrin framhåller det att denna regel troligen inte gäller för sambor som ej efterlämnar bröstarvingar. Utgångspunkten är därför att när längstlevande sambo dör går hela arvet till dennes släkt, förutsatt att inga föreskrifter om sekundosuccession tagits med i testamentet och längstlevande sambo ej upprättat nytt testamente.¹²⁸

3.3.5.2 Gemensam bostad och bohag

¹²¹ Jfr Strøm Bull s. 161.

¹²² <http://www.norge.no/emne/samfunn.asp?id=236> 2005-11-25 kl. 16.45.

¹²³ Se nedan i 3.3.5.2.

¹²⁴ Lov 3. mars 1972 nr. 5 om arv m.m. (arveloven).

¹²⁵ 29 § al.

¹²⁶ 49 § 3 st. al.

¹²⁷ Strøm Bull s. 160.

¹²⁸ NOU 1999:25 vedlegg I, p. 3.3.3. samt Strøm Bull s. 160 f.

Även vid samboförhållandets upphörande genom dödsfall kan lagen om hushållsgemenskap bli tillämplig. För ett övertagande av bostad eller bohag vid dödsfall krävs det att särskilda grunder talar för övertagandet, till skillnad från vid förhållandets upphörande genom separation, då det krävs starka grunder. Dock måste, för att ett övertagande skall kunna bli aktuellt, förhållandet ha varat i minst två år, eller samborna ha, ha haft eller vänta gemensamma barn.

Det stadgas inte i lagen om hushållsgemenskap att lagen skall gälla framför testamentsföreskrifter. Enligt praxis skall det läggas vikt vid både testamenten och andra avtal vid bedömningen av samtliga förhållanden som kan tala för eller emot ett övertagande.¹²⁹

Det finns en rättighet, utöver lagen om hushållsgemenskap, att få överta ett hyreskontrakt till en lägenhet, vilket stadgas i hyreslagens 8 kap 2 §.¹³⁰ Denna paragraf ger, bland andra, efterlevande sambo en rätt att träda in i ett hyreskontrakt som stått i den avlidne sambons namn, förutsatt att parternas samboende var av sådan art som stadgas i lagen om hushållsgemenskap. Parterna skall således ha bott tillsammans under en period av minst två år eller ha, ha haft eller vänta gemensamma barn. Efterlevande sambos rätt att träda in i kontraktet begränsas dock av att övriga arvingar som sammanbott med den avlidne i minst sex månader före dödsfallet har samma rätt som den efterlevande sambon.¹³¹

3.3.5.3 Vederlag

Vid dödsfall kan vederlag tillerkännas såväl den efterlevande sambon som den avlidnes arvingar enligt allmänna principer om vinning och restitution. Även vuxna barn som har bott hemma och varit sina föräldrar behjälpliga kan i vissa fall vinna framgång med krav på vederlag.

Rättspraxis visar att domstolar ofta tillerkänner efterlevande sambo rätt till vederlag, då alternativet vore att lämna efterlevande sambon tomhänt, och låta den dödes arvingar få hela arvet.¹³²

¹²⁹ NOU 1999:25, vedlegg I, p. 3.3.4. samt Avgjørelse av Ytre Sogn skifterett 4. juni 1998, Sak nr 98-00071 A.

¹³⁰ Lov av 6 juni 2003 nr. 39 om Husleieavtaler (Hyresleieloven).

¹³¹ 8 kap 2 § 2 st. Hyresleieloven.

¹³² Strøm Bull s. 172 f. med vidarehenvisning till RG 1939.579; Kjennelse av 23. februar 1973 Dalane skifterett samt Dom av 9. desember 1983 Oslo skifterett.

4 Danmark

4.1 Kort historik

Under 1920-talet tillkom den äktenskapslagstiftning i Danmark som lade grunden för reglerna för äktenskapets ingående och upplösande samt dess rättsverkningar. Efter att dessa regler blivit gällande rätt stannade diskussionerna i denna fråga upp. År 1957 tillsattes i Danmark den första kommittén som skulle utreda regleringarna av äktenskapet, men kommittén kom fram till att inga större ändringar av gällande rätt var nödvändiga.

Frågan väcktes dock på nytt i början av 1960-talet då det lades märke till att folk i allt större utsträckning valde att bo ihop utan att ingå äktenskap. En ny kommitté tillsattes, *ægteskabsutvalget af 1969*, vars uppgifter var att än en gång utreda frågan om äktenskapets ingående och upplösning samt dess rättsverkningar, men skulle även se över i vilken mån de regler som fanns för gifta makar skulle anpassas till äktenskapsliknande samboförhållanden. Det var emellertid inte förrän 1980 som kommitténs första betänkande om ytterligare lagstiftning kring ogifta sambors inbördes förhållanden kom. Det utvalget då kommit fram till var att det inte var äktenskapslagstiftningen i sig som behövde ändras, men regler på andra områden, t.ex. skatte- och sociallagstiftning, som var orsaken till att par då i allt större utsträckning valt ogift samboende som samlevnadsform framför äktenskap. Det sades att lagstiftningen borde mana folk till äktenskap snarare än att ge dem möjlighet att leva i ett sorts andra klassens äktenskap.¹³³

Efter *ægteskabsutvalget*s betänkande om ogift samliv från 1980 valde lagstiftaren att inte införa specifika lagar för ogifta samboende par. Tvister mellan sambor löses idag utifrån en tillämpning av allmänna förmögenhetsrättsliga principer. Dock har i vissa lagar införts regleringar som även är tillämpliga på samboende par, och för några av dem skall redogöras nedan.

4.2 Sambor i förarbeten

Enligt *ægteskabsutvalget*s betänkande från 1980 är äktenskapet bättre än något annat på att skapa ramen för familjelivet och ge familjens medlemmar känslomässig och ekonomisk trygghet. Utvalget menade därför att om lagstiftning skall stiftas för ogifta sambors rättsförhållande kan en sådan lag inte vara identisk med äktenskapslagstiftningen, på grund av dennas särställning.

¹³³ Lund-Andersen/Munck/Nørgaard s. 157 ff. samt betænkning nr 915/1980 s. 48 ff.

En sambolag skulle inte kunna tillgodose balansen mellan trygghetsskapande regler som bygger på principen om parternas inbördes solidaritet, och regler som bygger på principen om parternas jämställdhet, på samma sätt som äktenskapslagen gör. Därför skulle det bli tal om ett andra klassens äktenskap, vilket inte var önskvärt.¹³⁴

I betänkandet menade lagstiftaren att anledningen till att andelen samboende ogifta par hade ökat inte var att de var otillfredsställda med äktenskapslagstiftningen som sådan, utan med den skatte- och sociallagstiftning som följde med äktenskapet. Lagstiftaren menade därför att det som främst måste ske var en ändring av de regler som gjorde äktenskapet mindre ekonomiskt fördelaktigt i förhållande till ogift samboende.

Emot en lagstiftning av sambors rättsförhållande talade det faktum att en sådan lagstiftning i allt väsentligt skulle medföra fler problem och mer olämpliga konsekvenser än den skulle lösa eller förbättra. Det framfördes att samboende par ofta senare i förhållandet ingår äktenskap, och att det till dess är på egen risk de inte gör det. Att lagstifta om samboendet vore att ta ifrån dem deras rätt att bestämma själva, och ge uttryck för en förmyndarinställning hos lagstiftaren. Man måste, enligt utvalget, som lagstiftare utgå från att människor klarar att ta vara på sig själva. En lagstiftning på samboområdet skulle vidare leda till bevissvårigheter gällande dess kriterier och leda till en inte alltför obetydlig rättsosäkerhet. Detta ansågs inte heller önskvärt av ägteskabsutvalget.¹³⁵

Något som däremot talade för en utveckling av samboregleringen, menade lagstiftaren, var att samboförhållanden ofta utvecklas gradvis, och att det inte hör till ovanligheterna att ena parten önskar ingå äktenskap, men inte den andra. För det fallet att samborna inte hunnit reglera sina rättsförhållanden innan den ena parten till exempel skulle avlida kunde detta leda till betydande svårigheter för den efterlevande, i synnerhet på det ekonomiska planet. Lagstiftaren ville emellertid inte helt avvisa det eventuella behovet av en skyddslagstiftning, främst till förmån för den svagare parten i förhållandet, men även med tanke på eventuella barn.¹³⁶

Lagstiftaren menade vidare att alternativet till att skapa en sambolagstiftning inte var att sambor skulle befinna sig i någon sorts rättsligt tomrum, utan rättspraxis troligen skulle utvecklas på området, baserat på allmänna rättsprinciper.¹³⁷

Slutsatsen för utvalget blev att en lagstiftning för sambor skulle syfta till att påskynda ingåendet av äktenskap mellan samborna istället för att uppmuntra folk till att inte ingå äktenskap. Detta skulle genomföras genom att ge äktenskapet mer fördelaktiga konsekvenser än samboskapet. Att leva som

¹³⁴ Betänkning nr. 915/1980 s. 48.

¹³⁵ Betänkning nr. 915/1980 s. 50.

¹³⁶ Betänkning nr. 915/1980 s. 50.

¹³⁷ Betänkning nr. 915/1980 s. 51.

ogift sambo skulle inte ge särskilda fördelar framför att vara gift. Sambors rättsställning bör, enligt utvalget, inte vara bättre än den för äkta makar, utan sambor skall på sin höjd likställas med gifta.¹³⁸

4.3 Sambor i dansk rätt

Som ovan nämnts finns i Danmark ingen gemensam lagstiftning som reglerar den rättsliga situationen för samboende ogifta par. Regleringar i andra lagar är tillämpliga då däri stadgade kriterier är uppfyllda. Vanligen förekommande kriterier är att parterna skall leva tillsammans i äktenskapsliknande förhållande, att de skall ha gemensam bostad och hushåll samt gemensam ekonomi. I vissa fall krävs att samboendet har varat i minst två år. Det faktum att en av parterna är gift eller har ingått registrerat partnerskap har normalt ingen betydelse för om ett samboförhållande anses föreligga, och i vissa fall omfattas även samboende syskon av lagarnas regler. Huvudregeln för sammanboende ogifta par är att vardera part äger och har full rådighet över sådan egendom som de tagit med sig in i samboförhållandet eller införskaffat under samboförhållandets bestånd. De svarar också för sina skulder gentemot eventuella kreditorer.¹³⁹

*Lejeloven*¹⁴⁰ (hyreslagen) är en av de lagar vari regler som rör sambor finnes. Denna lag ger i vissa fall en hyresgäst rätt att överlåta sitt hyresavtal på andra medlemmar av hushållet. Reglerna skall mer ingående diskuteras nedan.

I övrigt är det främst på det socialrättsliga området som regleringarna även omfattar ogifta sammanboende par, men dessa skall inte ytterligare behandlas här.

I Danmark är domstolarna generellt sett försiktiga med att tillämpa regleringar för äkta makar på samboende par. Troligen beror denna försiktighet på att principiella ställningstaganden gjorts om vad som lämpar sig för reglering till följd av praxis och vad som bör regleras i lag. I rättsfallet UfR 1984.166 H uttalade några av ledamöterna att frågan om när långvariga samboförhållanden kan jämföras med äktenskap är av sådan vikt att den bör avgöras av lagstiftningsmakten och inte av domstolarna.¹⁴¹

4.3.1 Avtal mellan sambor

Samboende ogifta par kan, enligt dansk rätt, fritt ingå avtal med varandra och påtaga sig inbördes förpliktelser. Innehållet i sådana avtal står det parterna fritt att bestämma över, dock kan de inte avtala att samma regler som gäller för äkta makar också skall tillämpas dem emellan. Parterna tycks

¹³⁸ Betänkning nr. 915/1980 s. 50.

¹³⁹ Lund-Andersen m.fl. s. 684.

¹⁴⁰ Lejeloven (LL), lovbekendtgørelse nr 920/2004.

¹⁴¹ Jfr Nielsen/Rasmusen s. 363 ff. med hänvisning till UfR 1984.166 H på s. 365.

alltså inte kunna göra generella föreskrifter i vilka en särskild förmögenhetsordning föreskrivs, men det står dem fritt att genom konkreta dispositioner få till ett avtal som, i stort sett, får dessa konsekvenser.¹⁴²

Avtalet kan avse hur egendomen skall fördelas om förhållandet tar slut. Ett sådant avtal påverkar dock inte ägandeförhållanden under förhållandets bestånd. Om avtalet i huvudsak tar sikte på att reglera förmögenhetsförhållanden efter ena partens död skall det bedömas enligt arvsrättsliga regler, och därmed uppfylla formkraven för testamente, samt tillgodose eventuella bröstarvingars arvsrätt.¹⁴³

Avtal som kan anses ha ingåtts under påverkan av svekfullt beteende från den ena parten kan ogiltigförklaras enligt 30 § *Aftaleloven*¹⁴⁴, alternativt kan det helt eller delvis åsidosättas om det skulle vara orimligt eller i strid med *redelig handlemåde* att göra det gällande, 36 § AFTL.

4.3.2 Samägande

Huvudregeln för ogifta sambor är att samlivet i sig inte påverkar förmögenhetsförhållandet parterna emellan. Vid en separation, eller vid dödsfall, gäller därför att vardera part, eller eventuella arvingar, behåller det man fört in i förhållandet, oavsett på vilket sätt egendomen förvärvats. Fram till år 1980 hade underrätterna utvecklat en praxis som statuerade samägande i vissa fall då allmänna förmögenhetsrättsliga regler ej gjorde det. Då gällande praxis, kallad *det videre samejebegreb*, gav att om parterna under ett inte alltför kortvarigt samboförhållande haft gemensam ekonomi fanns en presumtion för att egendom som var införskaffad under samlivet till parternas gemensamma bruk var att anses som samägd egendom förutsatt att båda parter haft inkomster. Även arbete i hemmet kunde leda till uppkomst av samägenderätt. Denna presumptionsregel tillämpades på både fast och lös egendom och egendomen ansågs ägas av parterna med lika delar.¹⁴⁵

Från och med rättsfallet UfR 1980.480 H ändrades emellertid denna praxis då domstolen valde att tillerkänna part gottgörelse istället för samägande. Fallet rörde ett par som efter två års samliv flyttade in i ett nyrenoverat hus tillsammans med kvinnans barn från ett tidigare förhållande. Huset var införskaffat i mannens namn, och det var även han som betalat kontantinsatsen med hjälp av ett banklån. Två och ett halvt år senare flyttade kvinnan och hennes barn ut, och ytterligare ett drygt år efter detta såldes huset med en nettovinst på drygt 100 000 danska kronor. Majoriteten av domarna i Højesteret menade att trots att bostaden införskaffats i mannens namn, så införskaffades den efter noga avvägning av båda

¹⁴² Betänkning 915/1980 s. 119 f. samt Lund-Andersen m.fl. s. 685.

¹⁴³ Jfr U 1967.576 Ø, U 1978.606 Ø samt Lund-Andersen m.fl. s. 687. Se mer om testamente nedan i 4.3.4.1.

¹⁴⁴ Aftaleloven (AFTL), lovbekendtgørelse nr. 781/1996.

¹⁴⁵ Vindeløv m.fl. s. 117 f.

parternas ekonomiska förmåga för att användas som parternas gemensamma bostad. Kvinnans bidrag till utgifter relaterade till egendomen ansågs ha varit nödvändiga för möjligheten att förvärva och behålla egendomen. Højesteret menade dock att samägande ej hade uppstått i det aktuella fallet, men att kvinnan, på grund av att egendomen såldes med vinst, hade ett krav på andel i nettovinsten – en kompensation eller gottgörelse. Hon tillerkändes därför en skönsmässigt bestämd andel, en fjärdedel av nettovinsten, med hänvisning till samlivets varaktighet, parternas gemensamma användning av egendomen samt skillnaden mellan parternas inkomster under förhållandet.¹⁴⁶

För att parter skall bli samägare i egendom förutsätts i princip att båda står registrerade som ägare, att parterna inbördes har avtalat om hur ägarförhållandena skall se ut, eller att någon part uttryckligen utlovat samägarerätt. Enligt dansk praxis tas hänsyn sällan till bidrag efter tidpunkten för förvärvet. Bidrag givna efter tidpunkten för förvärvet får istället ses som en del av familjens underhåll eller som lån. Samägande kan ej heller förvärvas genom indirekta tillskott, såsom arbete i hemmet med eventuella barn eller genom att stå för de gemensamma hushållsutgifterna.¹⁴⁷

Om samägande uppstått genom en viljeförklaring, t.ex. genom avtal, löfte om gåva eller testamente, presumeras en hälftindelning av egendomen. Har samägandet däremot uppkommit genom bidrag vid förvärv, anses parterna äga så mycket av egendomen motsvarande deras insats vid förvärvet.¹⁴⁸

Om parterna är samägare i viss egendom är rådigheten över denna egendom inskränkt på så vis att ingen av parterna med rättslig verkan kan förfoga över egendomen utan den andres samtycke.¹⁴⁹

Det saknas i Danmark lagstiftning som reglerar upphörande av samägande. Skifteretten¹⁵⁰ är den domstol som har kompetens att upplösa samägande enligt 82 § *skifteloven* (lag om skifte)¹⁵¹ om det rör sig om ett flertal föremål vars ägande är ifrågasatt, så att man kan tala om att egendomen tillsammans bildar ett bo. Rör det sig inte om upplösande av ett helt bo, har de allmänna domstolarna kompetens att upplösa samägandet av vissa enskilda tillgångar. Det är också dessa domstolar som avgör den materiella frågan om samägande över huvud är vid handen.¹⁵²

¹⁴⁶ Jfr Lund-Andersen m.fl. s. 688 ff. samt Vindeløv m.fl. s. 118 ff. Se vidare om gottgörelse/kompensation nedan i 4.3.3.2.

¹⁴⁷ U 1971.295 H, U 1972.202 Ø, Ufr 1996.345 Ø, Lund-Andersen m.fl. s. 349 ff. Lund-Andersen 2005 s. 460 samt Ryrstedt 2000 s. 391 f.

¹⁴⁸ Vindeløv m.fl. s. 116 f.

¹⁴⁹ Vindeløv m.fl. s. 235.

¹⁵⁰ Skifteretten är en särskild domstol för handläggning av bl.a. arvskiften och boskillnader.

¹⁵¹ Skifteloven, Lovbekendtgørelse nr 725 af 23. oktober 1986.

¹⁵² Vindeløv m.fl. s. 137.

4.3.3 Egendomsfördelning vid separation

Vardera sambo kan när som helst upphäva samboförhållandet. Samboförhållanden anses, enligt dansk rätt, ha upphört när parterna inte längre bor tillsammans. Utåt kan detta manifesteras genom att parterna inte längre står registrerade på samma adress.

Utgångspunkten för egendomsfördelning vid separation är att vardera part behåller sin egendom. En ägodel anses tillhöra ena parten om han eller hon har infört egendomen i förhållandet, oavsett om detta skett genom arv, gåva eller är inköpt med medel som kommer från förvärvsinkomst.¹⁵³

4.3.3.1 Den gemensamma bostaden

När samboförhållanden upphör är en av de viktigaste frågorna vem som skall få behålla bostaden. I Danmark blir svaren olika beroende på vilken boendeform det rör sig om. Om den gemensamma bostaden varit en hyresrätt, är hyreslagen tillämplig. Var bostaden däremot en så kallad *andelsbolig* kan den vara en lägenhet antingen i en privat eller i en allmännyttig förening. De lägenheter som tillhör allmännyttiga föreningar är hyreslagen tillämplig på, men för de lägenheter som tillhör privata föreningar gäller andra och mer begränsade regler. *Andelsboligloven*¹⁵⁴ innehåller inga regler om sambors rätt att överta en lägenhet, men regler kan förekomma i andelsboligföreningars stadgar, till vilka man är hänvisad i dessa fall, samt till allmänna förmögenhetsrättsliga regler och analogislut av hyreslagen. Andra bostadsformer än de ovan nämnda är så kallade *boligaktieselskaber*, *anpartslejligheder* och *boligkollektiver*, och även för dessa finns ett begränsat antal lagregler, men för boligaktieselskaber torde analogislut kunna göras av ABL. För de andra boendeformerna hänvisas till de regler som gäller för så kallade *ejerboliger*.¹⁵⁵

Hyreslagens 77 a § ger sambor vissa rättigheter att överta ett hyreskontrakt från den andra hushållsmedlemmen om hushållsgemenskapen har varat i mer än två år, och särskilda skäl för ett övertagande föreligger. Denna bestämmelse kan inte avtalas bort enligt hyreslagens 79 §. Vid oenighet parterna emellan kan domstolen avgöra vem av parterna som skall ha rätt att bo kvar efter förhållandets slut.

Om båda parter i samboförhållandet står som hyresgäster på kontraktet har de lika rätt till lägenheten. För att ena parten skall ha rätt att överta lägenheten i dessa fall krävs inte någon bedömning av särskilda skäl, utan en allmän behovsprövning utifrån 77 a § LL görs. Denna behovsprövning avgör då vem som skall ha rätt att överta hyreskontraktet för lägenheten.

¹⁵³ Strøm Bull s. 31 f.

¹⁵⁴ Andelsboligföreningensloven (ABL), lovbekendtgørelse nr. 652/2001.

¹⁵⁵ Vindeløv m.fl. s. 153 f.

Om den ena parten har vårdnad av barn, oavsett om de är gemensamma eller särkullbarn, kan detta utgöra ett sådant särskilt skäl som talar för att den parten får överta bostaden. Ett annat särskilt skäl är om ena partens förvärvsverksamhet är knutet till en verksamhetslokal som i sin tur bostaden hör till, vilket normalt ger övertaganderätt för den parten.¹⁵⁶

4.3.3.2 Gottgörelse/Kompensation

Som ovan nämnts ändrade rättsfallet UfR 1980.480 H praxis från att tillerkänna part samägande, till att istället utge viss gottgörelse eller kompensation.¹⁵⁷ Domstolarna har i flertalet domar sedan dess utvecklat denna praxis.

I UfR 1984.166 H blev kvinnan i samboförhållandet tillerkänd en summa på 200 000 danska kronor efter att ha arbetat hemma med parets tre gemensamma barn, under 16 års tid. Kvinnan hade vid samboendets upphörande ingen egen egendom, men mannens förmögenhet hade ökat betydligt under årens lopp. Kvinnan tillerkändes ersättning med hänvisning till att hennes arbete i hemmet väsentligen bidragit till att mannens ekonomi förbättrats.

I rättsfallet UfR 1985.607 H underkändes emellertid ett krav på kompensation efter ett åtta år långt samboförhållande. Mannen hade, innan samboendet inletts, förvärvat en tomt på vilken han, under samlevnaden, uppförde ett hus. Kvinnan var sjukskriven under i stort sett hela samlevnaden, och var hemma och tog hand om barn och hus med viss ersättning från det offentliga. En utredning av parternas ekonomiska bidrag till förhållandet gav att kvinnans bidrag låg på 170 000 danska kronor, och mannens bidrag cirka 400 000 danska kronor. I domen konstaterade domstolen först att ett visst skönsmässigt bestämt belopp kan tillerkännas part när ett samboförhållande upphört efter flera år av samvaro. Kompensation förutsätter att parten ifråga deltagit i betalning av parternas gemensamma utgifter eller på annat sätt bidragit till att den andra parten kunnat bevara eller skapa en icke obetydlig förmögenhet. De faktorer som tas ställning till är exempelvis förhållandets längd och parternas ekonomiska förhållanden då samboendet upphörde. I det aktuella fallet drog domstolen slutsatsen att kvinnan inte kunde anses ha bidragit till de gemensamma utgifterna eller till förmögenhetsökningen på sådant sätt att hon kunde tillerkännas någon kompensation.¹⁵⁸

De danska domstolarna har under årens lopp utvecklat praxis för vilka faktorer som är av betydelse vid uppdelning av upplösta samboskaps tillgångar. Först och främst har förhållandets längd tillmätts viss vikt vid bedömningen. Om förhållandet har varat i mindre än två och tre fjärdedels

¹⁵⁶ Vindeløv m.fl. s. 156 ff. samt Nielsen m.fl. s. 371 ff.

¹⁵⁷ Jfr ovan 4.3.2.

¹⁵⁸ Jfr även Nielsen m.fl. s. 373 ff., Lund-Andersen m.fl. s. 691 ff. samt Vindeløv m.fl. s. 121 ff.

år, presumeras förhållandet ha varit av tillfällig art, och krav på gottgörelse eller kompensation efter förhållanden som varat kortare tid, vinner sällan framgång. Vidare spelar tidpunkten för egendoms förvärv också viss roll. Har egendom införskaffats innan samboendet påbörjats, bortses vanligen från denna egendom vid fördelningen, förutsatt att egendomen hållits isär från den övriga egendomen samt att den är identifierbar. Insolvens är också en faktor som tas hänsyn till vid bedömningen av om någon kompensation skall utges. Huvudprincipen är att en person som är på obestånd ej heller har förmåga att betala någon kompensation, och därmed tillerkänns inte den andra parten kompensation i sådana fall. Vidare bedöms frågan om parterna haft gemensam ekonomi under samlivet. Vad som menas med gemensam ekonomi finns det dock inga klara riktlinjer för, men klart är att parternas uppfattning om gemenskapen i de ekonomiska förhållandena är avgörande för utfallet.¹⁵⁹

4.3.4 Egendomsfördelning vid dödsfall

Ogifta sambor har ingen arvsrätt enligt *arveloven*¹⁶⁰. Därför krävs det, för att sambor skall kunna arva varandra, att de upprättat testamente.

Om samborna inte har upprättat testamente är det i första hand den avlidnes barn (bröstarvingar) som ärver. Om bröstarvingar är avlidna ärver deras barn. Finns varken bröstarvingar eller barnbarn, ärver den avlidnes föräldrar. Är dessa avlidna ärver mor- och farföräldrar med lika del till vardera sida.¹⁶¹ Finns inga arvingar, och den avlidne ej heller förordnat över sitt arv genom testamente tillfaller den avlidnes egendom staten enligt arvelovens 71 §. I dessa fall har den avlidnes sambo möjlighet att ansöka om att få överta arvet hos justitieministeriet. Justitieministeriet kan avstå från arvet till förmån för mer avlägsna släktingar än de som räknas upp i arvsordningen, andra som stått den avlidne särskilt nära, eller personer som han eller hon sammanbott med under en längre tid och eventuellt även har barn tillsammans med. Justitieministeriet tar vid en sådan bedömning hänsyn till förhållandets varaktighet och graden av sammanblandad ekonomi i förhållandet. Viktigt vid bedömningen är också att ett eventuellt testamente ej talar emot att den efterlevande sambon tilldelas en andel av arvet från justitieministeriet.¹⁶²

Domstolarna har, till följd av att AL ej tillerkänner sambor arvsrätt, också varit restriktiva i sin tillämpning av lagens bestämmelser på sambor, och inte dragit analogislut av de regleringar som gäller för gifta makar.¹⁶³

¹⁵⁹ UfR 1982 s. 93H, UfR 1983.645 Ø samt Vindeløv m.fl. s. 126 ff.

¹⁶⁰ Arveloven (AL), lovbekendtgørelse nr. 727/2001.

¹⁶¹ 1-3 §§ AL.

¹⁶² Lund-Andersen 2005 s. 469, Vindeløv m.fl. s. 192.

¹⁶³ Jfr UfR 1974.1033 V samt Lund-Andersen 2005 s. 469.

På arv i Danmark utgår en arvsskatt. I detta hänseende har sambor, under vissa givna förutsättningar, likställts med äkta makar, och arvsskattesatsen ligger då på 15 procent.¹⁶⁴

4.3.4.1 Testamente

Som tidigare nämnts krävs testamente för att ogifta sambor skall ha arvsrätt efter varandra. Sambor som inte har barn, varken gemensamma eller särkullbarn, kan fritt testamentera hela sin kvarlåtenskap till den andra sambon. Finns däremot bröstarvingar är testationsfriheten inskränkt, och testamente kan inte inkräkta på det *tvångsarv* (att jämföras med svensk laglott) som enligt lag tillerkänns bröstarvingarna, vilket motsvarar hälften av den arvslott som annars skulle tillfalla dem.¹⁶⁵

Om testatorn förordnat om att större andel av arvet skall gå till den efterlevande sambon än den disponibla kvoten tillåter, till exempel ett övertagande av huset paret bor i, kan bröstarvingarna motsätta sig ett detta. Ett sådant motsättande kan undvikas genom att testatorn inhämtat ett arvsavstående från bröstarvingarna på deras kvalitativa del av arvet, till förmån för efterlevande sambo.¹⁶⁶

Den vanligaste testamentsformen för sambor i Danmark är inbördes testamente. Innehåller ett sådant testamente föreskrifter om sekundosuccession får den efterlevande sambon full dispositionsrätt under sin livstid, om inte särskilt stadgats om detta, men den efterlevande sambon är begränsad vad gäller testamentariska förfoganden över egendomen. Finns inga föreskrifter om sekundosuccession får den efterlevande sambon arva allt med full äganderätt.¹⁶⁷

Om i testamentet inte är föreskrivit någon särskild delning av egendomen, har arvingarna rätt att få den egendom de önskar på sin lott, enligt skiftelovens 47 §. Skulle det röra sig om egendom av visst affektionsvärde, och två eller fler arvingar önskar att få denna på sin lott, gäller lottläggning, med företräde för den part från vars släkt egendomen härstammar. Därför är det viktigt att testatorn noga överväger utformningen av testamentet.¹⁶⁸

Om samlivet mellan parterna upphör, innebär detta också att inbördes testamenten upphör att gälla om inte särskilda omständigheter talar emot detta. För att vara på den säkra sidan, då tolkningar av vad som är särskilda omständigheter kan variera från fall till fall, bör parterna i testamentet reglera vad som skall ske med testamentet om samlivet tar slut.¹⁶⁹

¹⁶⁴ TAX.DK, skat & avgift; <http://www.tax.dk/pjecer/arv.htm> kl. 11.50 13/12 2005.

¹⁶⁵ 25-26 §§ AL.

¹⁶⁶ Jfr 31 § AL.

¹⁶⁷ Vindeløv m.fl. s. 188.

¹⁶⁸ Vindeløv m.fl. s. 186 f.

¹⁶⁹ Vindeløv m.fl. s. 190.

4.3.4.2 Den gemensamma bostaden

Liksom när förhållandet tar slut på annat sätt än genom dödsfall, gäller vid dödsfall olika regler beroende på vilken typ av boende paret haft.

Var parets bostad en hyresrätt är, som ovan nämnts, hyreslagen tillämplig. Står bara en av samborna på hyreskontraktet och denna avlider, gäller 75 § 2 st. LL, som ger efterlevande sambo rätt att överta kontraktet förutsatt att parterna sammanbott i över två år. Det är inte uttalat i lagen att förhållandet skall ha varit bestående vid dödsfallet, eller om tvåårsperioden måste ha varit sammanhängande och knuten till den aktuella hyreslägenheten. Troligen kan det åtminstone krävas att förhållandet bestod vid dödsfallet, men om detta råder delade meningar.¹⁷⁰

Om båda sambor stått som hyresgäster i hyreskontraktet, kan efterlevande sambo ensam fortsätta kontraktet, oaktat förhållandets längd.¹⁷¹

Vad gäller andelsbostäder har efterlevande sambo efter standardmallen för föreningsstadgar 20 § 3 st., företrädesrätt till lägenheten, förutsatt att förhållandet mellan parterna varat i mer än två år.¹⁷² I övriga fall skall andelsbostaden fördelas genom arv, men eftersom bruksrätten (den kvalitativa delen) och andelsrätten (den kvantitativa delen) ej kan skiljas åt, måste det avgöras om arvet skall fördelas efter arvsrättsliga och skiftesrättsliga regler, eller om analogislut skall dras från hyreslagen. Föreningens stadgar är ofta avgörande i sådana fall, men även testamente från andelsinnehavaren kan vara av betydande vikt såvida däri stadgas att efterlevande sambo skall ha övertaganderätt till andelsbostaden. Standardmallen för stadgarna kan frångås av föreningarna, och det är upp till varje förening att skriva sina egna stadgar, varför rätten till övertagande för efterlevande sambo kan variera mellan olika föreningar. Styrelsen för andelsföreningen måste dock, i samtliga fall, godkänna övertagandet av andelsbostaden för att den efterlevande sambon skall kunna bli medlem i föreningen.¹⁷³

Finns inga bestämmelser i föreningens stadgar om övertagande, kan 75 § 2 st. LL komma att få analog tillämpning även på andelsbostäder.

Om båda parter är andelsinnehavare i bostaden har den efterlevande sambon normalt rätt att ta över den avlidnes andel, oaktat förhållandets längd.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Vindeløv m.fl. s. 218 f.

¹⁷¹ Vindeløv m.fl. s. 220.

¹⁷² Bekendtgørelse nr. 24 af 21.1.1981.

¹⁷³ Vindeløv m.fl. s. 220 f.

¹⁷⁴ Vindeløv m.fl. s. 220 ff.

5 Analys

5.1 Komparation

Sambor i förarbeten

Lagstiftningsarbetet i de tre länderna har följt ungefär samma mönster genom åren. I samtliga tre länder har vikten av äktenskapet som den normala och naturliga formen av samlevnad betonats. Äktenskapet bidrar med en känslomässig och ekonomisk trygghet, som inte kan uppnås på annat sätt än genom giftermål. Lagstiftarna har också varit noggranna med att framhålla att ett andra klassens äktenskap inte har varit önskvärt när lagar stiftats som rört samboende ogifta par. Det har också framhållits att alla förhållanden är olika, och att det skulle vara mycket svårt att hitta en lagstiftning som skulle vara tillämplig på, och fylla rätt funktion i alla typer av förhållanden. I Norge och Sverige drogs dock slutsatsen att det behövdes någon form av regler för att lösa de praktiska problem som kan uppstå när ett samboförhållande tar slut, och framförallt i Sverige ville lagstiftaren att dessa regler skulle skydda den svagare parten. Danmark har istället dragit slutsatsen att en sambolagstiftning skulle skapa mer problem än den skulle lösa, och därför har de valt att inte införa någon lagstiftning på området. De danska lagstiftarna menar att man genom att lagstifta om ogift samboende skulle ta ifrån den enskilda människan hennes rätt till självbestämmande, vilket skulle ge antydning till en förmyndarinställning hos lagstiftaren. Staten måste, enligt de danska lagstiftarna, utgå ifrån att var och en kan ta vara på sig själv och sina intressen, annars finns alternativet att gifta sig alltid tillgängligt.

Lagstiftning?

Av de tre ovan behandlade länderna är det Sverige som har valt att lagstifta på samboområdet i störst utsträckning. I den svenska sambolagen finns en tydlig definition av vem som omfattas av sambobegreppet, man skall stadigvarande bo tillsammans i ett parförhållande och ha gemensamt hushåll. Den svenska lagen omfattar både hetero- och homosexuella parförhållanden sedan ändringarna år 2003.

Den norska lagstiftningen täcker visserligen likväl samboende ogifta par som andra privatpersoner som väljer att bo tillsammans, men den är inte specifikt tillkommen för ogifta par. Hushållsgemenskapslagen är tillämplig på alla som bor tillsammans, oavsett anledningen till samboendet. Trots att lagen kan tillämpas på fler personer, är dess bestämmelser långt mer begränsade än den svenska sambolagens. Det finns inga regler om värdemässig fördelning av egendomen i gemenskapen, och huvudregeln för samboende är samma som för andra enskilda personer - var och en äger sitt.

I Danmark finns över huvud taget ingen generell lagstiftning som är tillämplig på sambor. Sambor omfattas visserligen av särskilda bestämmelser utspridda i olika lagar, men i stort är samboende par lämnade att reglera sina förhållanden själva genom avtal, eller förlita sig på

domstolarna. Dessa är dock restriktiva i sin tillämpning av äktenskapslagar på samboende par.

Avtal mellan sambor

Vid avtal mellan sambor finns det i sambolagens 9 § en bestämmelse som ger att sambor kan avtala om att bodelning ej skall ske, eller att viss egendom inte skall ingå i bodelningen. I några rättsfall har samboavtal diskuterats, och det är idag oklart vad sambor kan, och inte kan, avtala om med rättslig verkan. Klart är dock att det inte står dem helt fritt att reglera sitt förhållande genom avtal, då sambolagen inte i sin helhet är dispositiv. Äktenskapsbalken kan ej heller tillämpas på samboende par genom föreskrift i avtal.

Enligt norsk rätt står det var och en fritt att avtala om sitt förhållande under dess bestånd och efter dess upphörande. Dock finns en begränsning i s.k. dödsdispositioner på visst sätt. Hushållsgemenskapslagen kan ibland få företräde framför avtal, om avtalen avser övertagande av den gemensamma bostaden.

Även i dansk rätt står det var och en fritt att ingå avtal och påtaga sig inbördes förpliktelser. Dock kan inte äktenskapslagstiftning tillämpas på samboende ogifta par genom generella föreskrifter, men genom konkreta dispositioner kan samma effekter uppnås.

Samägande

För samägande, likväl som för ägande över huvud taget, gäller i Sverige huvudregeln att var och en äger det den köpt och betalat för. Dock medför samboskap en viss ekonomisk gemenskap som ej kan bortses från, till exempel genom att båda parter gemensamt bidrar till ett köp. Samägandet omfattar dock endast sådan egendom som annars omfattas av sambolagens bestämmelser, det vill säga gemensam bostad och bohag. Avgörande för bedömningen är förhållandena vid tidpunkten för förvärvet.

I norsk rätt uppstår ingen förändring i ägarförhållanden då parter flyttar samman. Det som var och en förvärvat blir dennes egendom, och vill par vara samägare i egendom måste så avtalas, eller genom annat rättsstiftande moment genomföras. Norsk praxis är dock betydligt frikostigare med vad som kan utgöra ett bidrag till köp. För att bli samägare i egendom kan tillskott till förvärvet göras både före och efter tidpunkten för förvärvet, och även sådant faktum som att den ena parten i huvudsak står för förbrukningsinköp, och den andra för kapitalinvesteringar, kan få betydelse vid bedömningen om samägande föreligger. Samägande kan även uppstå efter arbete i hemmet, tack vare den s.k. husmorsdomen.

I Danmark påverkas förmögenhetsförhållanden ej av ogift samboende. För att samägande skall vara aktuellt måste båda parter vara registrerade ägare, alternativt att de uttryckligen avtalat om samägande i egendomen, eller gjort ett sådant löfte. Det är sällan dansk domstol i sina bedömningar av samägande tar hänsyn till bidrag till förvärv efter tidpunkten för förvärvet.

Egendomsfördelning vid separation

Enligt sambolagen sker egendomsfördelning vid separation genom bodelning på begäran av endera part. Bodelningen omfattar den gemensamma bostaden och bohaget, och huvudregeln är att en likadelning av denna egendom skall ske efter avdrag för skulder. Den som bäst behöver parets bostad får denna med avräkning på sin lott, och det är främst den som har vårdnad om barn som anses ha bäst rätt. Även sådan bostad som inte omfattas av sambolagen kan i vissa föreskrivna fall få övertas av den part som bäst behöver den efter en behovs- och skälighetsprövning, dock mot vederlag till ägande part.

Enligt norsk rätt får var part det den äger vid separation. Hushållsgemenskapslagen ger dock viss rätt till övertag av den gemensamma bostaden eller det gemensamma bohaget om starka skäl talar för ett sådant övertagande. Enligt norsk rätt kan, som ovan nämnts, hushållsarbete tillerkännas visst värde vid en fördelning av parets tillgångar. Ena parten kan även tillerkännas visst vederlag om dennes arbete i hemmet eller liknande har bidragit till att egendom ökat i värde, eller underlättat ett förvärv.

Även enligt dansk rätt behåller vardera part sitt. Den danska hyreslagen ger i vissa fall sambo rätt att överta hyreskontrakt om parterna sammanbott i mer än två år. Det finns även i Danmark regler om gottgörelse eller kompensation vid fördelningen av tillgångarna i det upplösta förhållandet. Det som då tas hänsyn till är förhållandets längd, tidpunkten för förvärvet och om parterna har gemensam ekonomi.

Egendomsfördelning vid dödsfall

Vid dödsfall ger sambolagen ingen automatisk arvsrätt. Istället tillämpas den allmänna arvsordningen som återfinns i ärvdabalken. Rätten att begära bodelning om förhållandet upphör genom dödsfall är förbehållet efterlevande sambo, och även vid dödsfall är det endast den gemensamma bostaden och bohaget som omfattas av bodelningen. Den lilla basbeloppsregeln tillkom som skydd för efterlevande sambo, och ger denne en rätt att vid fördelningen av samboegendomen alltid på sin lott få tillgångar till ett värde av två gånger det vid tiden för dödsfallet gällande basbeloppet.

Enligt norsk rätt gäller även vid dödsfall huvudregeln att var och en äger sitt, och vid fördelningen av den avlidnes kvarlåtenskap följs den allmänna arvsordningen. Reglerna om samägande kan dock bli aktuella om det råder oklarhet eller oenighet om ägarförhållandena. Efterlevande part kan även få rätt att överta den gemensamma bostaden om detta kan anses nödvändigt för att fördelningen ej skall ge orimliga konsekvenser. Lagen om hushållsgemenskap ger också efterlevande sambo i vissa fall rätt att överta den gemensamma bostaden om särskilda skäl för ett sådant övertagande föreligger.

Dansk rätt ger inte sambor någon arvsrätt enligt AL. Även här följs den allmänna arvsordningen vid fördelningen av kvarlåtenskapen. Efterlevande sambo kan få rätt att överta arvet från justitieministeriet, då inga andra arvingar finns. Domstolarna är restriktiva med att tillerkänna efterlevande sambo arvsrätt. Hyreslagen ger dock en möjlighet till

övertagande av hyreskontrakt om förhållandet består under minst två års tid.

Testamente

I samtliga tre länder finns möjligheten för sambor att upprätta testamenten till förmån för efterlevande sambo. I samtliga länder gäller dock att bröstarvingars laglott ej får eller kan inskränkas genom testamente. Hur stor del av kvarlåtenskapen som är reserverat till bröstarvingar varierar dock i de olika länderna.

5.2 Avslutande kommentarer

Av de tre i uppsatsen behandlade länderna är det tveklöst Sverige som gått längst i lagstiftningen av sambors rättsliga mellanhavanden. I Norge omfattas sambor av lagen om hushållsgemenskap, men denna täcker långt ifrån lika många områden som den svenska sambolagen, och lagen är heller ej någon sambolag i samma mening som den svenska sambolagen. I Danmark är det bara hyreslagen som behandlar något av de områden som den svenska sambolagen omfattar, men denna reglerar enbart hyresavtalen till den gemensamma bostaden. Däremot har både Norge och Danmark väl utvecklad rättspraxis som i praktiken leder till liknande konsekvenser som den svenska lagen. I både Norge och Danmark finns möjlighet att nå framgång med krav på vederlag eller kompensation baserat på vilket arbete en part har utfört i hemmet och liknande, som kan ha bidragit till någon form av värdeökning för den andra parten, alternativt att en av dem stått för konsumtionsutgifter och den andra gjort kapitalinvesteringarna. Detta kan jämföras med den svenska sambolagens regler om likadelning av den gemensamma bostaden och det gemensamma bohaget. Så även om de norska och danska lagstiftarna valt att inte lagstifta om sambors rättsförhållanden är det ändå liknande effekter som praxis i Norge och Danmark har utvecklat, som den svenska lagen leder till.

Frågan är då var skyddet för samborna är bäst och var rättssäkerheten, eller rättssosäkerheten, kan anses vara störst? I ett land där lagen relativt tydligt anger vad som skall gälla, eller där man är lämnad till avgörande av domstol för att få till stånd en fördelning av egendomen om förhållandet skulle ta slut? Till denna fråga hör ju också en kostnadsaspekt, då det normalt är en nödvändighet att anlita juridiskt ombud för att kunna driva en rättslig process med framgång. Sambolagen är, i detta sammanhang, sannolikt det alternativ som ger det bästa skyddet för sambor, eftersom den ger ett minimiskydd till båda parterna både vid bodelning på grund av separation och då samboförhållandet upphör på grund av dödsfall. I Sverige har vi en lag som gäller oavsett förhållandets längd, och omfattar allt bohag och den bostad som införskaffats för gemensamt bruk. Lagen ger även ett visst skydd vid dödsfall genom t ex lilla basbeloppsregeln. I både Norge och Danmark är man hänvisad till regler i flera olika lagar, som för en enskild person kan vara svåra att ha full kännedom om. De lagar som gäller för sambor ger dessutom ej något särskilt starkt skydd åt någon av parterna.

Frågan om rättssäkerheten, eller rättsosäkerheten, är emellertid inte lika lätt besvarad. Utredningar har konstaterat att den svenska sambolagen har många brister. Folk är i allmänhet inte medvetna om vad lagen omfattar, och vad var och en bör avtala om själv för att få ett godtagbart skydd för det fall att förhållandet skulle ta slut, eller om någon av parterna skulle avlida. Många tror att lagen omfattar mer än den verkligen gör, och att den i princip innehåller samma regler som finns i äktenskapsbalken, vilket är en missuppfattning. Fler samboende par borde till exempel skriva testamente och avtal för sina inbördes relationer. Ofta upptäcks inte heller lagens brister förrän det är för sent och konflikten redan uppstått. Av dessa anledningar kan rättsosäkerheten anses vara lika stor i Sverige som i Norge och Danmark, där praxis avgör flertalet frågor rörande sambor. Även om tvister drivna inför domstol kan få oväntade och oönskade konsekvenser, är kanske vetskapen om att det kan vara i domstol en tvist hamnar, ett fullgott incitament till att själv skriva avtal och testamente, och på så vis undvika en rättslig tvist.

I alla tre i uppsatsen behandlade länder är lagstiftarna att poängtera att ett andra klassens äktenskap ej är önskvärt att uppnå genom sambolagstiftning. Trots detta anser jag att det är just där man har hamnat med utvecklingen av lagregler och praxis. De danska lagstiftarna är de som varit mest negativa till att införa en lagstiftning för ogifta samboende par, vilket också visat sig i att de idag inte har någon lagstiftning på området. Deras inställning att var och en vuxen människa bör kunna ta vara på sig själv och sina intressen visar enligt min åsikt på en ganska sund inställning till det mänskliga släktet. Det finns ett flertal olika sätt i samtliga tre länder på vilka par genom avtal och testamente kan skapa sig en relativt god trygghet i sitt förhållande, och ordna hur de vill att egendom skall fördelas vid separation eller dödsfall. Att skriva avtal för hur parets tillgångar skulle fördelas vid en eventuell separation har klara fördelar jämfört med att förlita sig på lagar eller praxis. Detta i synnerhet då privatpersoner i allmänhet är dåligt orienterade i vilka effekter lagar och praxis skulle få för just deras förhållande. Det finns också en poäng i att reglera äganderättsförhållanden sinsemellan, då tveksamheter om detta kan råda, när man är sams jämfört med om samboendet avbryts under olyckliga förhållanden, och annat än sunt förnuft kan spela in. Genom testamente kan ett efterlevandeskydd skapas för varandra, och även om ett testamente ej slår ut eventuella bröstarvingars rätt till arv kan denna rätt inskränkas betydligt. Dessutom innebär testamente en trygghet då man vet vad som skulle hända med ens tillgångar för den händelse att man skulle avlida. Som jag ser det finns det alltså en klar poäng i att själva reglera sitt förhållande, även om det finns en skyddslagstiftning.

Däremot håller jag med de svenska och norska lagstiftarna om att det kan behövas regler för att lösa de problem som kan uppstå när ett förhållande tar slut. Sambor skriver i alltför få fall egna avtal och testamenten avseende fördelningen av sin egendom. Den sammanblandning av egendom som sker i samboförhållanden är uppenbar, i synnerhet efter långvariga

samboförhållanden. Som flera gånger nämnts är det än idag vanligare att ena parten står för förbrukningsinköp och den andra för kapitalinvesteringar, vilket skulle leda till en snedfördelning utan lag eller, som i Norge och Danmark, praxis som tillerkänner båda parter en viss rätt i egendomen. I dessa fall, då samborna ej inbördes avtalat om fördelningen, anser jag att en lagstiftning är att föredra framför praxis.

Samboförhållanden är många gånger långvariga, och en tidsgräns för när samboförhållandet skall omfattas av sambolagen kunde vara önskvärt. Samboförhållanden ofta är något som gradvis växer fram utan att parterna egentligen funderar över dess rättsverkningar. Den norska och danska tvåårsgränsen som finns som kriterium i flertalet av lagarna som omfattar samboende ogifta par, är ett föredöme enligt min mening. Även den diskussion som förekom i norska stortingsmeldingen nr 29 (2002-2003) om att utöka de regler som gäller för sambor då samboförhållandet varat under minst fem år, anser jag är rimligt. Vad som då diskuterades var att införa en arvsrätt då förhållandet varat i minst fem år, eller då det fanns gemensamma barn i förhållandet. Jag håller även med de norska lagstiftarna om att barnens rätt måste säkras, och att barns rättigheter ej skall bero på föräldrarnas civilstånd. Därför borde kanske även i Sverige finnas särskilda regler då sambor har gemensamma barn.

Jag anser att lagstiftarna genom att införa regler för sambor gått ifrån sin princip att inte skapa ett andra klassens äktenskap. För sambor har det under årens lopp utvecklats allt fler lagar och regler, och utvecklingen tycks fortfarande följa detta mönster. Genom att inte införa regler kanske par i större utsträckning kunde förmås att ingå äktenskap, vilket samtliga lagstiftare framhåller som det normala och önskvärda. Folk i allmänhet kanske då inser att äktenskapet innebär en långt mer skyddad tillvaro än samboendet, både ekonomiskt och känslomässigt. Äktenskapet har förlorat lite av sin trovärdighet idag genom att så många giftermål slutar i skilsmässa, och kanske har äktenskapet i sig blivit ett andra klassens äktenskap då inte många längre tror på att det har livslång varaktighet. Detta kan vara värt att se över och kanske måste äktenskapet ges än mer fördelaktiga konsekvenser, som de danska lagstiftarna framhåller, för att förändra denna attityd.

Samboende, anser jag, borde vara ett förstadium till äktenskapet, innebörden av vilket var och en själv borde avtala om. Fler borde ta ansvar för sina egna rättsliga mellanhavanden, och i synnerhet sambor bör se över sina tillgångar och skulder. Den svenska sambolagen är visserligen bra ur skyddssynpunkt, men har missuppfattats då många tror att skyddet är starkare än det verkligen är, och även tror att lagen är snarlik äktenskapsbalken. För att uppnå bättre rättssäkerhet anser jag dels att man måste vara tydligare mot sambor vad lagen omfattar och vilka konsekvenser den får för deras förhållande, och dels att det på något sätt tydliggörs vad sambor har möjlighet att avtala om själva då detta enligt mig ger den största rättssäkerheten.

Slutligen anser jag, om lagstiftaren menar att det måste finnas en skyddslagstiftning för sambor, att den norska och danska modellen med en tvåårsgräns för när lagar skall börja tillämpas på samboförhållanden, är bra för rättssäkerheten för den enskilda. Jag tror att många som flyttar ihop gör detta för att se hur starkt förhållandet är, och då gemenskapen i förhållandet kan anses gradvis växa fram, är det enligt min mening den bästa lösningen att lagen inte blir tillämplig förrän efter att samboendet varat viss tid, och man är mer säker på att förhållandet är seriöst och hållbart. Men än viktigare är att lyfta fram de positiva verkningarna av äktenskapet för både den ekonomiska och känslomässiga tryggheten, för det är enligt mig genom äktenskapet som den största rättssäkerheten för den enskilda skapas.

Käll- och litteraturförteckning

- Adolphson, Eva;
Hedmark, Elisabeth *Sambolagen – öökta trygghet!* Länsförsäkringar,
mars, 2005
- Agell, Anders *Äktenskap Samboende Partnerskap*,
3 uppl. Iustus förlag, Uppsala, 2004
- Holmøy, Vera;
Lødrup, Peter *Ekteskapsloven – og enkelte andre Lover med
kommentarer*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo,
2001
- Lund-Andersen, Ingrid *Familieret*, 5 utg. Jurist- og Økonomforbundets
Munck, Noe Forlag, København, 2003
Nørgaard, Irene
- Lund-Andersen, Ingrid *Legal Status of Cohabitants in Denmark. Ur Die
Rechtssellung nichtehelicher Lebens-
gemeinschaften*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2005
- Lødrup, Peter *Familieretten*, 4 utg., Peter Lødrup, Oslo, 2001
- Nielsen, Linda;
Rasmussen, Jesper Vorstrup *Familieretten*, 3 utg., Thomson, Köpenhamn,
2001
- Ryrstedt, Eva *Bodelning och bostad; ekonomisk gemenskap
eller självständighet*, Juristförlaget i Lund, Lund,
1998
- Ryrstedt, Eva *Delning mellan sambor i Sverige - gällande rätt
och föreslagna förändringar i ett komparativt
perspektiv. Ur Normativa perspektiv, festskrift till
Anna Christensen*, Juristförlaget i Lund, Lund,
2000
- Strøm Bull, Kirsti *Ugift samliv*, 2 utg., TANO A.S., Oslo, 1990
- Sverdrup, Tone *Stiftelse av sameie i ekteskap og ugift samliv*,
2. utg., Universitetsforlaget AS, Oslo, 1997
- Teleman, Örjan *Bodelning under äktenskap och vid skilsmässa*,
3 uppl. Norstedts Juridik, Stockholm, 1998
- Tottie, Lars *Äktenskapsbalken och promulgationslag* ,
Norstedts Förlag, Stockholm, 1990

- Walin, Gösta *Kommentar till Ärvdabalken del II, 3 uppl.*
Norstedts juridik, Stockholm, 1993
- Vindeløv, Vibeke *Retsstillingen for ugifte samlevende, G.E.C. Gads*
Lund-Andersen, Ingrid Forlag, København, 1988
Nielsen, Linda

Offentligt tryck

Sverige

Statistisk årsbok för Sverige 2005, Statistiska Centralbyrån

Prop. 1973:32 *Ändringar i giftermålsbalken m.m.*

Prop. 1986/87:1 *Äktenskapsbalk m.m.*

Prop. 2002/03:80 *Ny sambolag*

Prop. 2002/03:70 *Ytterligare åtgärder för att motverka våld i nära relationer*

Prop. 2004/2005:137 *Assisterad befruktning och föräldraskap*

SOU 1999:104 *Nya samboregler, betänkande av Samboendekommittén*

LU 1973:20 *i anledning av Kungs Maj:ts proposition 1973:32 med förslag till lag om ändring i giftermålsbalken m.m., jämte motioner*

Norge

NOU 1988:12 *Husstandsfellesskap*

NOU 1999:25 *Samboerne og samfunnet*

Ot.prp.nr. 28 (1990-91) *Om lov om egteskap*

Ot.prp.nr. 52 (1990-91) *Om lov om rett til felles bolig og innbo når husstandsfelesskap opphører*

Ot.prp.nr. 11 (2005-2006) *Om lov om endringer i barnelova mv.*

St.meld. nr. 29 (2002/2003) *Om familien – forpliktende samliv og foreldreskap*

Danmark

Betænkning nr. 915/1980 *Samliv uden ægteskab afgivet af ægteskabsudvalget af 1969*

Bekendtgørelse nr. 24 af. 21.1.1981 (standardmall för andels-stadgar)

Internet

<http://www.dinside.no>

<http://www.familieadvokaten.dk>

<http://www.folkpartiet.se/upload/49215/%c3%84ktenskapets%20ekonomiska%20r%c3%a4ttsverkningar.pdf>

<http://www.forskning.no>

<http://www.norge.no/emne/samfunn.asp?id=236>

<http://www.tax.dk/pjecer/arv.htm>

Artiklar

Crofts, Maria *Sambolagen ger sämre skydd än många tror,*
Dagens Nyheter 27 september 2003

Edenhall, Ylva *Sambolag skapar falsk trygghet,* Svenska
Dagbladet 9 april 2005

Straumsheim Grönli,
Kristin *Vil likestille samboerskap og ekteskap,*
www.forskning.no, 29 dec. 2003

Rättsfall

Sverige

NJA 1980 s. 705

NJA 1981 s. 693

NJA 1982 s. 589

NJA 1983 s. 163

NJA 1985 s. 172

NJA 1992 s. 163

NJA 1994 s. 256

NJA 2003 s. 650

Norge

Rt. 1961.1153

Rt. 1971.481

Rt. 1975 s. 220

Rt. 1978.1352

Rt. 1979.922

Rt. 1980 s. 1403

Rt. 1984 s. 497

Rt. 1999 s. 177

RG 1957.523

RG 1977.505

RG 1979.179

RG 1939.579

Avgjørelse av Ytre Sogn skifterett 4. juni 1998, Sak nr 98-00071 A

Kjennelse av 23. februar 1973, Dalane skifterett

Dom av 9. desember 1983, Oslo skifterett

Danmark

UfR 1967.576 Ø
UfR 1971.295 H
UfR 1972.202 Ø
UfR 1974.1033 V
UfR 1978.606 Ø
UfR 1980.480 H
UfR 1982 s. 93 H
UfR 1983.645 Ø
UfR 1984.166 H
UfR 1985.607 H
UfR 1996.345 Ø